

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

**Speciale editie
Kerstvloed 1717**

Een uitgave van de Historische Kring Ubbega
Adorp • Sauwerd • Wetsinge

de Kerstvloed van 1717
gevolgen in Ubbega
Thomas van Seeratt

jaargang 5 nr. 14 september 2017

Redactioneel

Driehonderd jaar geleden overspoelde de Kerstvloed het noorden van het land. Ook Ubbega kreeg zijn deel van de grootste natuurramp van de laatste vier eeuwen. In dit bijzondere themanummer - een project van de Historische Kring Ubbega en Kerk Klein Wetsinge - gaan we in op de dramatische gebeurtenissen in 1717 in Ubbega en Ommelanden. In het najaar wordt er in het kerkje van Klein Wetsinge ook een lezing over de Kerstvloed georganiseerd.

De coverillustratie is van Johann Baptist Homann, www.beeldbank groningen.nl [2376-38] .

Lezing over vroege boeren op de kwelder

Op 18 april hield de Historische Kring Ubbega haar jaarvergadering in Dorpshuis Artharpe te Adorp. Tijdens de jaarvergadering zijn de gebruikelijk onderwerpen als het jaarverslag van de secretaris, de financiële verantwoording en de begroting van de penningmeester besproken en goedgekeurd. Ook was er een bestuurswisseling. Luuk Balt trad af als bestuurslid na jaren zijn diensten aan de HKU te hebben verleend. Zo heeft hij de website van de HKU opgezet en onderhouden. De voorzitter bedankte hem daarvoor en bood hem een fraai boek aan: de Atlas van Beckeringh. Als nieuw bestuurslid is toegetreden Henk Rothe uit Adorp, die al een tijdje betrokken is bij het archief van de HKU. Het is goed dat er nu een directe link is tussen de archiefwerkgroep en het bestuur. Ook nieuw in het bestuur is Bé Kuipers uit Sauwerd, die zich voornamelijk zal bezighouden met het schrijven van artikelen voor Diepgang.

Aansluitend was er een lezing voor een volle zaal door de heer Mans Schepers met als titel "Vroege boeren op de kwelder". Schepers is botanisch archeoloog en verbonden aan het Terpencentrum van het Groninger Instituut voor Archeologie. Hij bestudeert de plantengroei op wierden en kwelders, vanaf zo'n vijfhonderd jaar voor het begin van de jaartelling. Dat onderzoek bestaat uit het analyseren van boommonsters uit wierden en voormalige kwelders, waarin resten van planten - granen in het bijzonder - en stuifmeelkorrels worden aangetroffen. Het gebruik van gerst overheerste in de vroege middeleeuwen, samen met emmertarwe. De oudste tarwe is de eenkoorn, naast broodtarwe en spelt, oorspronkelijk afkomstig uit het Midden Oosten. Rogge werd voornamelijk op de zanderige zavelgronden verbouwd. Ook haver en vlas kwamen voor, samen met peulvruchten als tuinbonen en erwten, waarschijnlijk zelfs al vanaf 500 v. Chr. Uit zogenaamde ploegkrassen is vastgesteld dat er een primitieve vorm bestond van grondbewerking op akkers. Zijn conclusie over het leven in die tijd op de kwelders en wierden is dat er aan landbouw werd gedaan, dat er veel hooilanden waren en er huisdieren als koeien, varkens en

kippen gehouden werden. Voedsel werd niet ingevoerd, maar zelf geteeld. Er waren ook handelscontacten (vlees en huiden) tussen de wierden onderling en met de bewoners op de Pleistocene zandgronden, het huidige Drente. Er bestaat nog steeds het eeuwenoude vooroordeel van de Romeinse geschiedschrijver Plinius die, halverwege de eerste eeuw na Chr., een eerste beschrijving geeft van de wierden die in het toenmalige noorden van Nederland werden bewoond door de Chauken. Volgens Plinius "een niet te benijden volk: ze moeten voor de opkomende oceaan vluchten op zelfgemaakte heuvels, lijden kou en kunnen geen vee houden. Tot overmaat van ramp moeten ze regenwater uit kuilen voor hun huizen drinken."

Maar volgens Schepers was het geen "zoute, zompige zool", en de mensen waren zeker niet armoedig, zielig of anderszins te beklagen. "Wij mogen op basis van onderzoek aannemen dat ze een redelijk goed leven hadden," aldus Schepers.

380kV-leiding tussen Wetsinge en Sauwerd

Een ondergrondse aanleg van de nieuwe 380kV-leiding tussen Eemshaven en Hoogkerk is definitief van de baan - de Tweede Kamer wil er niet meer over in debat. De nieuwe hoogspanningsleiding gaat dwars door het Reitdiepgebied (weidevogelgebied), vlak langs Wetsinge (beschermd dorpsgezicht) en richt volgens velen onherstelbare schade aan. Ook het bestuur van de Historische Kring Ubbega heeft zich aangesloten bij de zienswijze van de werkgroep Sauwerd-Wetsinge 380kV.

De Tweede kamer had het besluit van minister Kamp (EZ) kunnen aanvechten, omdat hij dit besluit nam als demissionair minister. Maar de provincie én acht gemeenten (waaronder Gemeente Winsum) waren al akkoord gegaan met ongeveer 20 miljoen compensatie voor schade aan natuur en omgeving. Dat was voor een meerderheid in de Tweede kamer aanleiding geen brood meer te zien in verdere stappen. Dat werkgroepen en milieu-organisaties zich hevig verzetten tegen de bovengrondse aanleg werd blijkbaar minder van belang gevonden.

De Kerstvloed van 1717

door Bé Kuipers

Dit jaar wordt op veel plaatsen herdacht dat precies 300 jaar geleden grote delen van Nederland, Duitsland en Denemarken werden getroffen door een enorme watersnoodramp. Dat was in de nacht van 24 op 25 december 1717, vandaar de naam "Kerstvloed". Door een combinatie van een zeer zware storm, hoog water en een zwakke dijkstructuur braken die nacht op veel plaatsen de dijken door en overstroomden grote oppervlakten land. Het totale dodenaantal van Nederland, Duitsland en Denemarken lag op ongeveer 11.000 mensen. Eén van de zwaarst getroffen gebieden was de provincie Groningen. In de Ommelanden kwamen 2091 mensen om het leven. Verder verdronken er 11.441 koeien, 3063 paarden en 20.953 schapen en gingen er 1430 huizen verloren. Ook in onze omgeving, Adorp, Sauwerd en Wetsinge, zijn mensen en vee omgekomen en was er schade aan huizen, maar de meeste slachtoffers vielen toch in en rond de dorpen langs de waddenkust. Ondanks de catastrofale omvang van de Kerstvloed, is deze ramp zo goed als vergeten geraakt.

De Kerstvloed

Dagen van tevoren had het al gestormd vanuit het zuidwesten. Hierdoor was het water vanuit de zuid-

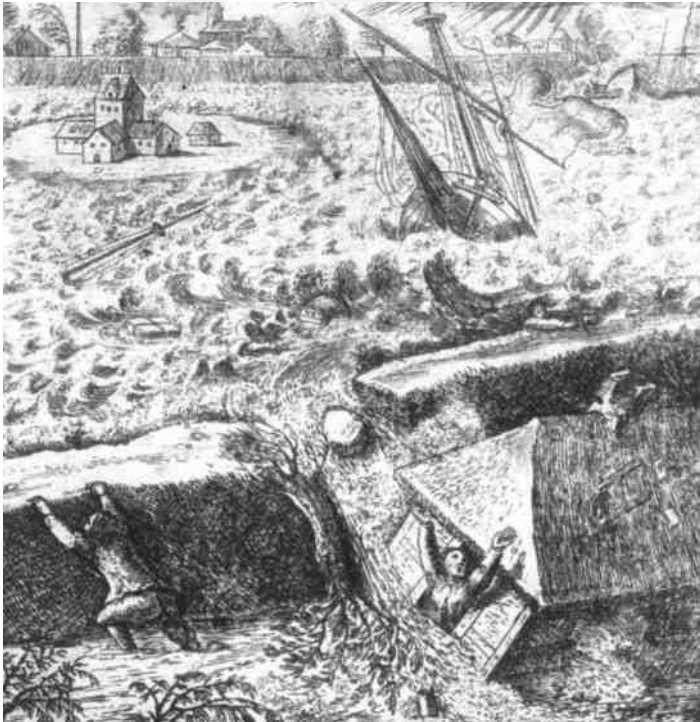
lijke Noordzee richting het noordoosten gestuwd. Ook had het overvloedig geregend, waardoor de landerijen drassig waren. Het waterpeil in de rivieren was extreem hoog en de dijken waren verzadigd van water. Op die Kerstavond luwde de wind iets en de bewoners van de kuststreken van Noord Groningen dachten dat het ergste voorbij was. Maar om twee uur 's nachts draaide de wind naar het noordwesten en nam tot orkaankracht toe. Het opgestuwde water van de noordelijke Noordzee kwam met grote snelheid op de Groningse kust af: een muur van water! De laatmiddeleeuwse dijken konden de waterdruk niet weerstaan. Ze braken op veel plaatsen langs de waddenkust door, soms werd een dijk over honderden meters tegelijk weggespoeld, of het zeewater spoelde er gewoon overheen.

Daarnaast werden ook de Lauwerszee, de Eems en de boezems van de Hunze en de Fivel door de woeste zee ingebroken en ook hier waren de dijken zwak en de sluisjes krakkemikkig. Zo kon het zeewater de volgende dag al aan de poorten van de stad Groningen staan. De kerken, meestal midden in het dorp op een wierde, hadden een belangrijke reddende functie tijdens de ramp. Veel dorpelingen zagen kans naar de kerken te vluchten, waar hun overlevingskans aanzienlijk groter was dan in de buitendijkse gebieden. Daar vielen dan

Door de Kerstvloed onder water gelopen gebied. Uitsnede uit de kaart van Johann Baptist Homann uit 1718

ook de meeste doden. Ten noorden van de oude zeedijk - die van Hornhuizen via Pieterburen, Den Aniel, Warffum, Usquert en Uithuizen tot Uithuizermeeden liep - waren in het nieuwe land al vrij veel boerderijen en arbeiderswoningen gebouwd. Er was weliswaar om die buitendijkse gebieden een nieuwe dijk aangelegd, maar dat was een tamelijk lage kadijk, ook wel zomerdijk geheten, bestand tegen een normale vloed, maar meer ook niet. De eigenlijke zeedijk lag verder landinwaarts, maar ook die was zwak.

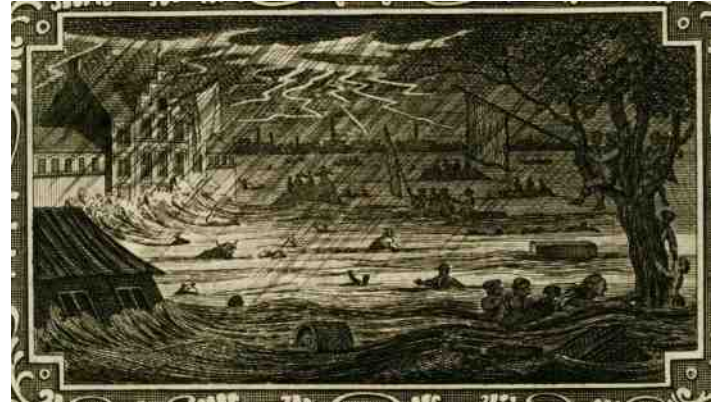
Dijkdoorbraak. Kopergravure van Hans Martin Winterstein uit 1661

Eerder gewaarschuwd

Een jaar eerder, in 1716, was er al door iemand gewaarschuwd dat de zeedijken van Groningen er slecht bij stonden. Het was het pas benoemde hoofd van wat wij nu de Provinciale Waterstaat zouden noemen: Thomas Van Seeratt, een ex-zeekapitein uit Zweden. Hij rapporteerde zijn opvatting aan Gedeputeerde Staten, maar die legden zijn advies om de dijken te versterken naast zich neer. Voor Van Seeratt kwam deze overstromingsramp dan ook niet als een verrassing.

Toch maakten de autoriteiten in de stad Groningen zich die avond voor Kerst wel zorgen over de staat van de zeedijken gezien de hevige storm. Zodra het licht werd, stuurden ze op Eerste Kerstdag boden te paard naar de dijken ter inspectie. In de middag kwam de eerste bode terug en schreeuwde dat de dijken het niet gehouden hadden: "*Het waeter komt aen!*" Een tsunami avant la lettre.

Vanaf de stadswallen van Groningen zag men om vier uur in de middag van Eerste Kerstdag rondom niets dan water: "*huizen en kercken daarin staande, sijnde een droevige gesichte*", schreef Thomas van Seeratt in zijn Journaal.

De stad Groningen, rondom in het water, tijdens de kerstvloed van 1717. Uit het raam van een herenhuis hangt een laken als teken van nood. De briesende golven, de bliksem en donder gaan hevig te keer. Mensen zitten op een stuk dak, anderen zwemmen in het water. Uit: Historie van Holland enz. Amsterdam 1768.

Op de meeste plaatsen in de Ommelanden stond 7 - 10 voet water (een voet is ongeveer 30 cm) en men kon met boten vrijwel ongehinderd overal heen zeilen. Gelukkig bleef een groot deel van Groningen droog, met name het centrum dat op het noordelijkste deel van de Hondsrug ligt, ongeveer vijf tot zeven meter boven NAP. Alleen sommige stadsdelen buiten de Diepenring stonden blank, zoals

"...omtrendt de Steentil poorte daer t waeter kniehoog doorstroomde".

Daar moest een aantal bewoners schielijk naar de zolderverdieping vluchten.

Hoe erg het was

De Kerstvloed maakte de meeste slachtoffers langs de kust tussen Zoutkamp en Uithuizermeeden. In Uithuizermeeden vielen 208 doden, in Leens 182, in Pieterburen 172 en in Kloosterburen 178. Daarnaast verdronken ook grote aantallen koeien, paarden en varkens. En vooral schapen, want op de buitendijkse kwelders werden veel schapen gehouden, ook 's winters. Het aantal huizen dat werd vernield of ernstig beschadigd bedroeg in totaal 1430.

Sommige kleine dorpen, zoals Wierhuizen ten westen van Pieterburen en ook Vliedorp oostelijk van Zoutkamp, zijn geheel of grotendeels weggespoeld. Maar dat betekende niet dat men er elders geen last van had. Zo vielen er acht doden in Finsterwolde. Ook daar spoelden verscheidene huizen weg.

GENERALE SCHADE,
Anno 1717. in MIDWINTERS VLOET
in deese Provincie geleden

aan	Huysen wegge- poelt.	Menschen verdron- ken.	Hoornbe- sten ver- dronken	Peerden ver- dronken	Verken ver- dronken	Schepen verdron- ken
in 't						
Hunfingo quartier	684	1764	6401	1699	771	13439
Fivelingo quartier	528	304	3874	1103	379	6421
Wester quartier	11	3	62	11	6	290
Beyde Oidampnen	207	22	625	210	102	756
Gorrecht			479	40	14	47
In 't Geheel.	1430	2091	11441	3063	1272	20953

Register van geleden verlies in de provincie van Stadt en Lande..... Groningen 1718

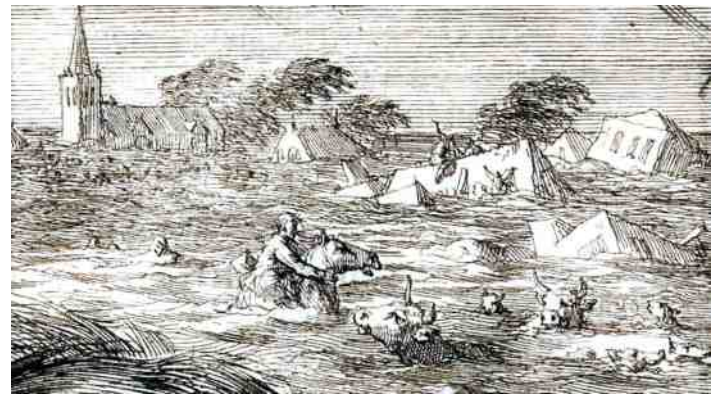
De meeste huizen van toen waren slechter gebouwd en minder stabiel dan die van tegenwoordig, cement bestond nog niet. Daarom konden de muren de enorme waterdruk niet weerstaan en stortten in. Soms dreven complete houten daken weg met mensen en kinderen erop die zich krampachtig vastklampten aan het houtwerk. Maar door kou en ontberingen moesten velen op den duur toch loslaten, waardoor ze alsnog verdronken. Toch wisten sommigen al drijvend een dorp te bereiken of konden anderszins gered worden. Ook vluchtten mensen op hooibergen. Deze hooibergen dreven vaak voor de wind dieper het land in, waar de mensen die erop zaten gered werden. Maar het omgekeerde kwam helaas ook voor. Een drijvende hooiberg met een gezin erop werd door de zuigende ebstroom door een dijkgat gezogen naar de Waddenzee, een zekere verdrinkingsdood tegemoet. Anders ging het met de inhoud van een "goul" (Gronings voor een tasvak tussen houten zuilen van een boerderij gevuld met hooi, stro of ongedorst graan), die bleef op z'n plaats en fungeerde zo als vluchtplek. En soms waren er verhalen van wonderbaarlijke reddingen:

By Ulrum, op de Panster, was een Meyd agter in 't huis en rieds in 't waater dog hier had het waater geen plaats voor deese Meyd dies smheet een golf derselve op een losse Koe, die met de Meyd naa 't binnen huus stapte, in 't welk de een soowel als de andere wierd behouden.

Eerdere overstromingen

Door de eeuwen heen was het wonen in de gebieden aan zee nooit zonder risico's. Toen zo'n 500 jaar voor Christus de eerste mensen kwamen wonen in wat nu Noord-Nederland is, fungeerden de opgeworpen wierden als woonplaatsen én als vluchtheuvels. In de late Middeleeuwen gaven de dijken een zekere veiligheid, zodanig dat men ook buiten de wierden woonplaatsen ging bouwen. Een schijnveiligheid, zo is vele malen gebleken. Dijkdoorbraken en overstromingen

teisterden het land vanaf de aanleg van die dijken. Tienduizenden Groningers hebben in de loop der eeuwen het leven gelaten bij overstromingen. Zo moeten er alleen al aan het eind van de 13e eeuw twintigduizend mensen in dit gebied zijn verdronken. In 1362 was er de Sint Marcellusvloed en in de zestiende eeuw waren er de Sint Catharinavloed (1516), de Pontiusvloed (1552) en de Allerheiligenvloed (1570). In 1686 was het weer raak met de Sint Maartensvloed, die bijna net zo erg was als de Kerstvloed van 31 jaar later. Bijna alle dijken langs de Eems en de Dollard zijn toen weggeslagen en er vielen ruim 1500 slachtoffers. De schade van de Sint Maartensvloed was in 1717 net weer hersteld. Maar nog in datzelfde jaar sloeg de Kerstvloed toe, waarbij vrijwel de gehele zeedijk langs de waddenkust opnieuw werd weggeslagen.

Ets van Jan Luijken (1649-1712) van een overstroming in 1686

Grote reddings- en bevoorradingsactie

De Gedeputeerden van de provincie Groningen kwamen nog diezelfde Eerste Kerstdag bijeen "in de Roemer, zijnde een wijnhuis" op de Grote Markt, pal naast het stadhuis. De leiding van de reddingsoperatie werd opgedragen aan Thomas van Seeratt, de in 1716 benoemde commies-provinciaal, belast met het toezicht op provinciale gebouwen en waterwerken. Hij kreeg de opdracht om zoveel mogelijk mensen, dieren en goederen te redden, waarbij hij hulp kreeg van militairen. Van Seeratt, die al eerder gewaarschuwd had tegen de zwakke dijken, had blijkbaar zijn plannen al klaar. Hij vorderde onmiddellijk alle schepen in de stad om de volgende morgen direct uit te kunnen varen om zo de mensen en beesten zo veel mogelijk te hulp te komen en van noodrantsoenen te voorzien, bestaande uit '... broodt, bier, versch waater en andere noodwendigheden, om de van honger, koude en andere elende op zolders, hooi en stroo zittende kermende en noodlijdende landluiden te hulpe te koomen, en te laaven'.

Dat ging in het begin echter niet altijd even goed. Sommige "redders" probeerden er zelf beter van te worden. Of, zoals Van Seeraat het verwoordde in zijn

Journal: "...doordien er veel Canalie van mensken in de scheepen ging die de arme huisslieden die op de Solders ende dacken halfverkleumde waeren veeleer plunderden dan hulpe bezesen".

Hierdoor was het nodig de organisatie strakker op te zetten en nauwkeuriger regels voor de schippers op te stellen. Ook werden er paspoorten gedrukt waarop het reisdoel en het te verstrekken voedsel, water en zout waren aangegeven. Dat zout werd gebruikt om de verdronken en reeds geslachte dieren mee in te zouten.

Het oude Raad- en wijnhuis te Groningen, gebouwd 1443 en afgebroken 1774, vanaf de noord-westzijde gezien. Getekend door B. Reinders omstreeks 1850

Een mega-operatie

Op deze manier werden er veel drenkelingen uit de Ommelanden gered en naar de stad gebracht. Aanvankelijk werden deze mensen bij burgers ondergebracht, maar hun aantal was zo groot dat "over 200 arme, en vele naekte mannen, vrouwen en kinderen die niet bij de borgers terecht konden en daerom van de provincie gespijzigd wierden".

Behalve veel mensen werden ook veel geredde beesten naar de stad gebracht, paarden, koeien, varkens en schapen. Het vee stond op pleinen en in brede straten. Het moet een enorme drukte zijn geweest in de stad met zoveel extra mensen. En vooral met de honderden beesten, inclusief de overlast van de uitwerpselen. Er werd hooi en voedsel ingekocht en schepen voeren uit om nog beschikbaar hooi en turf uit de overstroomde gebieden te halen. Aan de overlevenden werden kool en wortels uitgedeeld. Zeker voor die tijd gerekend was dit een mega-operatie, die het provinciebestuur veel geld en inzet heeft gekost. Behalve de kosten van voeding en kleding werden ook degenen die alles kwijt waren deels schadeloos gesteld door de provincie.

In de getroffen dorpen speelden de plaatselijke kerken een grote rol. Zo mogelijk fungeerden de kerkgebouwen als vluchtplaats en provisorisch onderdak voor mens en dier, waardoor de gebouwen enige tijd niet

beschikbaar waren voor de erediensten. Niet veel later werden er vanuit de kerken reddingsacties ondernomen naar de verder weg gelegen buurtschappen en boerderijen. Vooral de diaconieën zorgden ervoor dat mensen te eten kregen en gekleed werden.

Fotoshop-impresie van de wierde van Godlinze tijdens de Kerstvloed van 1717 met op het hoogste punt de kerk

Van Seeratt

Als er één naam doorklinkt in alle verhalen over de Kerstvloed dan is het wel die van Thomas van Seeratt. Van Seeratt had al vóór de Kerstvloed een rapport over de toestand van de Groninger zeedijken opgesteld. Daarin schreef hij dat hij geen samenhang zag in hoe men de dijken had aangelegd. Er was geen eenheid in vorm en hoogte van de dijken. Ze waren te hol, te steil, aan de buitenkant te recht en aan de bovenkant te spits. De Gecommitteerden waren niet blij met het rapport en trokken het oordeel van Van Seeratt aanvankelijk zelfs in twijfel. Hoe kon een Zweedse zee kapitein weten hoe ze in Groningen dijken moesten aanleggen? Maar Van Seeratt stelde dat juist hij een bevoegd beoordelaar was omdat hij bekend was met de kracht en de stromingen van wind en water:

"Door Gods goetheit ben ick met redelijk verstant begaaft, in wiskunst heb ick enige ervaring, verder overal op zee gereist hebbende als opperhoofd van een schip heb ick wel geobserveert dat men stroomen zachtkens moet leiden. Zulks een man nu moet juist het bekwaemst geacht worden om de zee te leiden".

Trage besluitvorming

Na uitgebreide dijkinspecties had Van Seeratt op 18 februari 1718 zijn plan tot volledig dijkherstel gereed en diende dat in bij de Heren van de Ommelanden en van de Stad. Over de kosten van de aanleg van de zwaardere dijken kibbelden deze Heren langdurig, mede vanwege de oude tegenstelling Stad en Ommeland. Vanouds was aanleg, onderhoud en reparatie van de dijken een zaak van de dijkplichtigen geweest, de aanpalende landgebruikers. Deze boeren waren gewend alleen op hun eigen stukje te letten, zonder oog te hebben voor het grote geheel. De provincie gaf slechts financiële ondersteuning.

De Ommelanden wilden de kosten van de nieuwe dijken nu ten laste van de centrale provinciekas brengen, maar de stad Groningen verzette zich daartegen.

Het Provinciehuis met rechts de consistorie van de Martinikerk. Hier hebben de Heren Statenleden regelmatig vergaderd. Aquarel van Jan Bulthuis uit 1774

Toch werd op den duur besloten dat ook de bewoners van landstreken die niet aan de zee grensden, moesten meehelpen bij het herstel en de versterking van de dijken. Hiertegen ontstond echter verzet bij de bevolking van met name het Westerkwartier, dat uitmondde in een regelrecht oproer, waarbij boeren en burgers het Huis te Aduard van jonker Evert Joost Lewe aanvielen. Soldaten wisten de opstandelingen uiteen te jagen met enkele doden tot gevolg.

Door al deze strubbelingen en controverses was er in april 1718 nog helemaal niets aan de dijken gedaan en stond er in Groningen nog altijd water, vooral in de lager gelegen delen van het Oldambt, het gebied rond Slochteren, Winschoten en ten zuiden van Delfzijl. Het Hoogeland was inmiddels wel min of meer drooggevallen.

Nieuwe dijken

Nadat Gedeputeerde Staten eindelijk de opdracht aan Van Seeratt hadden gegeven, kwam er schot in de zaak. Vooral de invloedrijke Jonker Lewe van Aduard had sterk op snel dijkherstel aangedrongen, waarschijnlijk omdat hij zijlvesters was van het Aduarderzijlvest, het waterschap van het voormalige klooster te Aduard.

Op bepaalde dijkvakken werkten soms wel 2000 arbeiders. Dat ging overigens niet altijd even gemakkelijk. Een aantal aannemers en dijkwerkers waren gerekruteerd uit het eerder genoemde Westerkwartier. Deze dijkwerkers hadden geen belang bij wat er in Hunzingo en Fivelingo gebeurde en gooiden er soms met de pet naar of kwamen in opstand vanwege de in hun ogen te lage beloning. Zo werd het dijkherstel gefrustreerd

door fraude, diefstal, vandalisme, stakingen en sabotage en vaak moest er met harde hand worden ingegrepen om de dijkwerkers aan het werk te houden.

In 1721 kwam onder leiding van Van Seeratt eindelijk de nieuwe zeedijk gereed. De oorspronkelijke zeeverende dijk, later Oude Dijk genoemd, is niet meer hersteld. Daarvoor in de plaats werd de Middendijk (voorheen de zomerdijk of kadijk) opgehoogd tot zeeverende dijk. In ieder geval werd over de hele linie de dijk hoger, en - nog belangrijker - breder en minder steil. Van de oude dijk zijn vrijwel geen restanten overgebleven. Alleen zijn hier en daar nog wat straatnaamborden en wegaanduidingen die aan de "Oude Dijk" herinneren.

Achter de nieuwe zeedijk is in de 19e eeuw een hele serie nieuwe polders ontstaan door de kwelders te bedijken. Dit betekende ook dat de zeedijk steeds verder noordwaarts werd verplaatst. Die dijken van al die ingepolderde kwelders noemde men later vanaf de zee kant gerekend "waker", "slaper" en "dromer".

Er zijn geen herdenkingstekens opgericht in de provincie Groningen, niet voor de Kerstvloed en niet voor Van Seeratt. Zelfs geen peilsteen in de muur van een sluis of boerderij: tot hier kwam het water. Het is een min of meer "vergeten vloed". Wel heeft Het Groninger Landschap enige jaren geleden in Den Aniel een monumentje opgericht ter nagedachtenis aan de Kerstvloed. Een stukje oude dijk met een informatiepaneel en een bankje.

Een kleine bult in het landschap herinnert aan een groots verleden. Hier wordt een restant van de middeleeuwse Oude Dijk gemarkeerd. Dit stukje Oude Dijk ligt aan de weg van Den Aniel naar Westernieland

Gods straf

Veel dominees uit de tijd van de grote overstromingen zagen de watervloeden als een straf van God voor de zondige levenswijze van de mensen en het algehele morele verval. Als men zich bekeerde zouden dergelijke rampen in de toekomst uitblijven. Daarom vond men het ook niet nodig de dijken te verhogen of te verster-

ken. Zelfs na de hevige Sint Maartensvloed van 1686 werden de dijken gewoon weer in hun oorspronkelijke staat hersteld. Dat het water in 1717 juist op Kerstavond over de dijken ging, zag men als het zekere bewijs van een straffende God. Daarnaast waren veel van de overlevenden zelf nogal fatalistisch. Tegen zulke buitengewone stormen viel in hun ogen weinig te doen. Het was een natuurverschijnsel zoals ook de wisseling van de seizoenen of onweer en bliksem. Van Seeratt bericht hierover als volgt: "...dat als de dijcken maar weeromme waeren als vorens, dat het genoeg was, want sulcke stormen en waeter vloeden konde niemant tegen dijcken... ende dat sulcken persoon als de commys Seeratt, die de Heeren aenraedde om sulcke swaere dijcken te maeken, moeste men doot slaegen off wegh jaegen."

Maar Thomas van Seeratt liet zich niet weggagen! Dankzij hem zijn de dijken na 1717 wél versterkt, verhoogd en verbreed. Dat is de belangrijkste reden waarom er sindsdien niet meer zulke grote overstromingen hebben plaatsgevonden in Groningen.

Dagboeken en rapporten

Sommige notabelen, ambtenaren van de provincie en vooral dominees, hielden dagboeken en rapporten bij. Daarin stonden soms gedetailleerde beschrijvingen van een "storm als nooit tevoren" en andere omstandigheden rondom de Kerstvloed, zoals de aantallen slachtoffers, verdrinken dieren en verwoeste eigendommen. Dat is de belangrijkste reden waarom wij nu relatief veel weten van deze Kerstvloed en vrij goed kunnen nagaan hoeveel mensen en vee er zijn verdrinken en hoeveel gebouwen er zijn verwoest. Bovendien is ook het omvangrijke Journaal van Thomas van Seeratt bewaard gebleven, dat hij van deze periode heeft bijgehouden. Het vormt een belangrijke waterstaatkundige informatiebron. Daarnaast zijn er ook tamelijk veel literaire pamfletten over de Kerstvloed verschenen. Dit zijn vaak zeer lange gedichten met een sterk morele strekking, zoals in onderstaand gedicht, waarin de bovengenoemde relatie gelegd wordt tussen het morele verval en Gods straffende hand:

- 105 *Ontrouwigheit, en Hovaerdy
Getooit met dartelheid in kleeden,
Met haarlok en blanketsel*, fy!**
Ondankbaerheit en quade zeden
Haat, Nijdt en wat al sonden? ach!
Die brengen dees Midwinters dach.*
- 185 *GODT hoedde ons Landt voor grooter straf,
Voor Pest, voor vier***, voor hongers-nooden,
En kaats de wind en stroomen af,
Ontslaat, Ontslaat de groene sooden*

*Van Zee-gedruisch, Ach! ISR'ELS GODT
En leert ons houden uw gebodt.*

- * blanketsel = poeder om het gezicht te bleken
- ** fy = foei
- *** vier= vuur

Uit: Johan Kemner, *De suchtende landtman etc.*. Groningen 1718.

Actueel

De Kerstvloed was de ergste, maar tevens ook de laatste grote watersnoodramp die Groningen trof, dankzij de nieuwe dijken van Thomas van Seeratt. Na de watersnoodramp van 1953 in Zeeland, is in 1957 de Deltawet van kracht geworden. Volgens deze wet moeten de dijken zodanig hoog zijn dat de kans op een overstroming slechts eens per 4000 jaar is. Voor de Waddendijken is de norm nu 10 meter +NAP. Maar de opwarming van de aarde en de zeespiegelstijging dwingen ons nu tot een andere benadering van omgaan met de zee.

"Stop met het oneindig ophogen van dijken. Daar houden we het water niet mee tegen," zegt dr. Mans Schepers uit Adorp, botanisch archeoloog, lid van de Young Wadden Academy. "Ophogen van dijken wordt enorm kostbaar naarmate de zeespiegel stijgt, in de volgende eeuw naar verwachting al één meter. Je zou weer op wierden kunnen gaan wonen," oppert Schepers in een interview op RTV-Noord op 23 juni 2017. Waarmee we weer terug zijn bij waar het ooit mee begon.

Bronnen:

- A.E. Crous, *Opregt en nauwkeurig historis-verhaal van de verwonderenswaardige droevige, schrikkelike en seer schaadelijke waters-vloed in de provincie van Groningen en Ommelanden, op Kersdag den 25 desember ao. 1717.* Groningen 1717
- Maarten Duijvendak, *Formsma's Historie van Groningen dertig jaar.* Groningen 1976
- Tonko Ufkes, *De Kerstvloed van 1717. Oorzaken en gevolgen van een natuurramp.* Doctoraalscriptie, Groningen 1984
- J.A. Wildeman, artikel over de Kerstvloed in het Nederlands Dagblad, 24 december 1977
- Beno Hofman, *De Groningse geschiedenis in meer dan 100 verhalen.* Amsterdam 2004
- Evelien Sloterdijk, *Help Hemel! help! ach, wy vergaen! Ons Landt dat wordt een Oceaen.* Masterscriptie, Groningen 2016
- Lezing over de Kerstvloed op 1 maart 2017 in de Groninger Archieven, Groningen door Tonko Ufkes en Piet Nienhuis.

De Kerstvloed in Adorp, Sauwerd en Wetsinge

door Gerta Boonstra

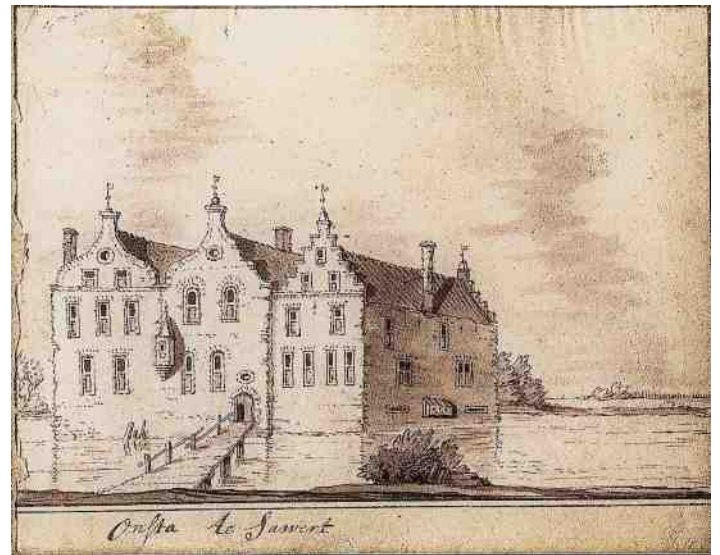
Sauwerd, 24 december 1717

Al dagen lang was het weer onstuimig en stormachtig geweest. Onophoudelijk kletterde de regen, schoten bliksemflitsen langs de hemel en tikte de hagel tegen de ruiten. Maar het ergste was de wind die elke dag in kracht leek toe te nemen. De mensen hielden zich schuil in hun kleine huisjes en luisterden naar het bulderen van de wind uit het zuidwesten. Een enkeling, oud genoeg om zich de watervloed van 1686 te herinneren, dacht misschien terug aan de dag dat het land volgestroomd was met zout water en er honderden slachtoffers waren gevallen in de dorpen vlak achter de dijken. Maar dat was alweer 31 jaar geleden, de dijken waren gerepareerd en verstevigd en sindsdien had het water zich koest gehouden. Het zou zo'n vaart niet lopen. Er waren nu andere zorgen om over te piekeren. Zware tijden waren het. Vier jaar geleden was het begonnen met de runderpest. Duizenden dieren waren gestorven aan deze besmettelijke ziekte die veel boeren tot de bedelstaf had gebracht. Sommigen waren in het rampjaar 1715, toen de ziekte op z'n hoogtepunt was, de helft of meer van hun veestapel kwijtgeraakt. En nog geen jaar geleden had een muizenplaag de weilanden en akkers tot dode velden gemaakt en de oogst vernietigd. Een leger van miljoenen gulzige knaagdiertjes had klaar gestaan om elk sprietje dat bovenkwam onmiddellijk te verorberen. Armoede was er geleden en soms ook honger.

De oude Eilke Jans in zijn scheve boerderijtje aan de voet van de wierde schudde het hoofd om die nare herinneringen van zich af te schudden. Kwam er dan geen eind aan de ellende! De storm trotserend liep hij nog maar eens een rondje om het huis, controleerde de ramen en de luiken, draaide de schroeven waarmee de deuren in hun hengsel zaten steviger aan en kalmeerde de koeien die onrustig loeiend in hun stallen stonden. Het was de wind die het vee onrustig maakte. Morgen zou de storm wel gaan liggen, dacht hij. Morgen was het zaterdag 25 december. Nog één dag voordat de oude dominee Lyphardt in het kleine kerkje van Sauwerd zou preken over de geboorte van Christus. De mensen uit Wetsinge zouden via het kerkenpad eveneens naar Sauwerd komen, omdat hun dominee Eckens - die dertien jaar in Wetsinge had gestaan - een paar maand geleden naar Leens vertrokken was en Jonker Tjarda van Starckenborgh van Nieuw Onsta nog geen nieuwe predikant benoemd had. Eilke Jans leefde op. Zondag! Dan kwam alles wel weer goed!

In de oude weem hoog op de wierde lag dominee

Balthazar Lyphardt te luisteren naar het gieren van de wind. Het oude huis steunde en kreunde, de luiken klapperden en op de hoge zolder kraakten de eeuwenoude balken. Dominee Lyphardt kende alle geluiden van het huis. Al veertig jaar stond hij in Sauwerd op de kansel en hij was vertrouwd geraakt met het middeleeuwse huis waarin hij woonde. Goede en slechte tijden had hij er meegemaakt. Op een steenworp afstand lag het oude kerkje en vanuit zijn raam kon hij de borg zien liggen, waar nu allang geen Ommelander adel meer woonde, maar Hoge Heren uit de stad.

De Onstaborg te Sauwerd, aan het begin van de 18e eeuw getekend door Jacobus Stellingwerff

Een hevige bliksemflits deed het slaapvertrek een ogenblik fel oplichten. De daarop volgende donderslag verdrong bijna in het razen van de wind. Dominee Lyphardt stapte uit bed, tastte naar de blaker en maakte licht. Het zou toch niet.....! Hij tuurde naar buiten in een poging iets te ontwaren. Het was aarde-donker en hij moest wachten op de volgende flits om de man te zien die zich tegen het geweld van de wind in naar de oude pastorie toe worstelde. Was dat niet schoolmeester en koster Pieter Harkes die een paar huizen verder aan het Hoogpad woonde? Dominee Lyphardt haastte zich naar de deur, schoof de grendel weg en liet de druipnatte man binnen.

"Ik vertrouw het niet, dominee, ik durf niet naar bed te gaan, zo erg als nu heb ik het nog nooit meegemaakt", hijgde Harkes, nog uitgeput van het gevecht met de wind. "Gisteravond dacht ik even dat het de goede kant op ging, maar nu is de wind gedraaid naar het noord-

westen! Het is gekkenwerk! Als de dijken het nu maar houden, dominee!" Harkes draaide zenuwachtig aan zijn pet en zei toen: "ik wou dat Seigneur Keiser het nooit gezegd had, laatst in de kerk, het blijft maar in mijn hoofd rondspoken!"

Dominee Lyphardt wist onmiddellijk wat hij bedoelde. Hij was er zelf bij geweest toen Johan Harmen Keiser, Raadsheer, Gedeputeerde en Heer van Sauwerd, na afloop van de kerkdienst nog even was blijven talmen bij de kerkdeur. Te midden van een groepje gretige toehoorders was hij gaan vertellen over die merkwaardige zeeman die door het Provinciaal Bestuur van Groningen benoemd was tot commies provinciaal en daarmee verantwoordelijk was geworden voor de Groninger dijken. "Een zeeman nota bene! Een buitenlander! Wat wist zo'n man nou van dijken en zijlvesten in de Ommelanden! En een pretenties dat die man had! Nog maar net benoemd en dan al praatjes over de slechte toestand van de Groninger dijken!" Seigneur Keiser had verachtelijk gesnoven. Als Heer van Sauwerd was hij samen met de borgheer uit Wetsinge verantwoordelijk voor het toezicht op de veiligheid van zijlen, vaarten en dijken binnen het Wetsingerzijlvest. Hij wist waar hij het over had. "Slechte dijken? Laat dat maar aan de Groningers zelf over", had hij nog lachend gezegd, voor hij via de dam iets ten westen van het kerkje overstak naar de oude Onstaborg, die sinds enige jaren zijn eigendom was.

"Gisteren was ik nog even in de kosterij van Wetsinge", ging Harkes verder, "bij meester Jan Dercks Pothof. Ook die maakt zich ongerust. Hij heeft de sleutel van de oude weem om een oogje in het zeil te houden zolang er nog geen nieuwe predikant benoemd is. En ook de sleutel van de toren. Als het gevaarlijk wordt, wil hij de klokken gaan luiden, zodat mensen uit de Meeden of ander laaggelegen land de veiligheid van de wierde kunnen opzoeken".

Een zware windstoot deed de pastorie kraken. Ergens achter in het huis vloog een deur open en een onaangename tochtvlaag kwam de Sael binnen waarin de mannen zich bevonden. Dominee Lyphardt keek meester Harkes aan. "We zijn in Gods handen", Harkes, "maar als jij het zekere voor het onzekere wilt nemen, dan geef ik je hierbij mijn toestemming om ook in Sauwerd de klokken te luiden als je denkt dat het nodig is".

Zou het zo gegaan zijn in de nacht voordat de grootste ramp uit de 18e eeuw de provincie Groningen trof? We weten het niet niet, maar zo zou het gegaan kunnen zijn! Alle personen die in het bovenstaande verhaal een rol spelen hebben ook werkelijk geleefd ten tijde van de Kerstvloed. Balthazar Lyphardt woonde in 1717 in de middeleeuwse weem (pastorie) die stond aan wat

nu de Oude Kerkstraat in Sauwerd is, ter hoogte van de boerderij op nummer zeven. In die tijd heette de straat nog Hoogpad, zoals het deel voorbij de bocht ook nu nog heet. Een klein stukje oostelijker aan het Hoogpad (nu Oude Kerkstraat 3) stond in de 18e eeuw het schooltje en de meesterswoning waar Jan Harkes met zijn gezin woonde. Waar Eilke Jans woonde, weten we niet. We troffen hem aan in de lidmatenlijst van Sauwerd in 1721. Hij was toen ouderling en zal dus vrij zeker tijdens de Kerstvloed ook al in Sauwerd hebben gewoond. Blijft nog over meester Jan Dercks Pothof, die in de kosterij (school en meesterswoning) van Wetsinge woonde, pal tegenover de kerk en de oude weem.

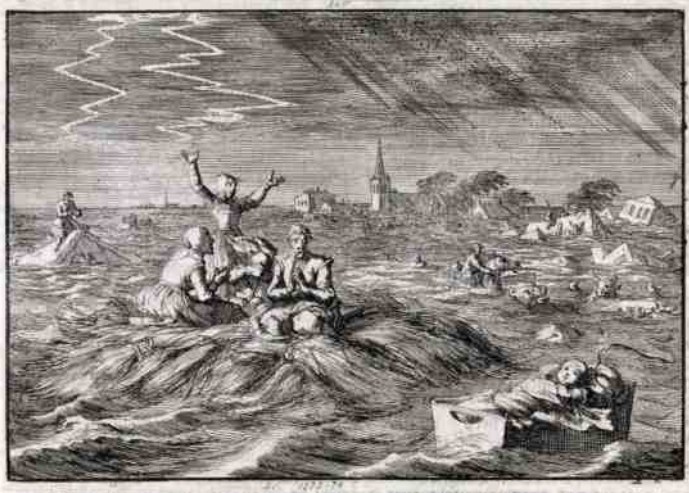
De weem (links) en de kosterij (rechts) te Wetsinge. Links van de mensen heeft de middeleeuwse kerk gestaan. Foto omstreeks 1905

Hier is het dorpsbeeld sindsdien redelijk onveranderd gebleven. De kosterij en de weem, die beide de Kerstvloed hebben meegemaakt, staan er nog steeds, alleen de middeleeuwse kerk is verdwenen.

De Kerstvloed

In de nacht van 24 op 25 december 1717 braken in de provincie Groningen rond drie uur 's nachts de dijken. In de noordelijk gelegen gebieden kolkte het water met hoge snelheid de grotendeels slapende dorpen in. De gevolgen waren desastreus. Honderden mensen werden in hun slaap verrast en verdronken onmiddellijk. Anderen wisten ternauwernood de zolder of het dak van hun huis te bereiken en stierven soms alsnog door kou of uitputting. Het water in de kustgebieden vlak achter de dijken stond zó hoog, dat veel huizen de druk ervan niet konden doorstaan en instortten. Een laatste redmiddel was dan een baal hooi of een stuk meubilair waar men zich in doodsangst aan vastklampte - mannen, vrouwen, hele gezinnen - om vervolgens, als redding uitbleef, alsnog te verdrinken. In de loop van de nacht en in de vroege morgenuren stroomde het

zeewater verder zuidwaarts, opgezweept door de wind die het water hoog opstuwde.

Watersnood in de provincie Groningen, Ets van Jan Luyken

Hoe en wanneer het zoute water de dorpen Wetsinge, Sauwerd en Adorp bereikte, weten we niet precies, de berichten erover verschillen. Terwijl in veel andere dorpen predikanten aantekeningen hebben gemaakt over de Kerstvloed in de doop-, trouw- en begraafboeken van hun gemeente, zwijgen de boeken van Adorp, Sauwerd en Wetsinge in alle talen. De boeken zijn óf verloren gegaan (Sauwerd) óf vertonen een groot hiaat tussen eind 1717 en het voorjaar van 1718.

In het doopboek van Adorp-Harssens, bijvoorbeeld, staat van september 1717 tot maart 1718 geen enkele notitie vermeld. Zijn er in die maanden misschien geen kinderen geboren? Wellicht, maar ook in het trouwboek worden in die periode geen aantekeningen gemaakt. En daarin staat Adorp niet alleen, ook de kerkboeken van Wierum zwijgen tussen december 1717 en maart 1718. Komt dat door de Kerstvloed? We weten het niet, maar het heeft er alle schijn van. Kerkelijke administratie had geen prioriteit in deze periode van rampspoed: de huizen waren zwaar beschadigd, het vee was dood, de akkers en weilanden onbruikbaar door het zoute water, kortom er heerste algehele chaos en ontreding.

Ook het kerkboek van Wetsinge vertoont een groot hiaat, maar hier is de reden een andere: er was geen predikant. In juli 1717 houden de aantekeningen plotseling op met een notitie over het laatste Heilig Avondmaal dat ds. Henricus Eckens met zijn gemeente vierde in het kerkje van Wetsinge. Een maand later al stond hij in Leens op de kansel, waar vier maanden na zijn aantreden de Kerstvloed plaats vond. In het kerkboek van Leens beschreef hij de catastrofe als volgt:

Anno 1717. Den 25 December op Midwinter-dagh des morgens om drie uijren heeft God de Heer ons alhijr besoght

met een overgrootte watervloet, na dat het daaghs te vooren sterk gewaaijt had uijt den Zuidwesten, met donder, blixem en hagel, het water is alhijr te Leens opgeklommen tot in de school daar het even inspoelde, tot an de put in 't Pastoriehof, waardoor bij de vijftigh huizen onder de klokkeslagh van Leens geheel sijn nedergestort en veel meer seer beschadight, bij de hondert en taghtentigh menschen verdronken, onder dese over de 60 ledematen.....,

In de ledematenlijst die hij bij zijn aantreden had opgesteld zette hij enige tijd na de ramp bij elke dodelijk slachtoffer een streepje of vermeldde hij in het latijn: *obiit diluvium* (dood door de overstroming).

Als ds. Eckens slechts een half jaartje later beroepen was naar Leens, zouden we meer geweten hebben over de gebeurtenissen in Wetsinge op die noodlottige Kerstdag van 1717! Nu moeten we het doen met de brokstukjes informatie die in de omringende dorpen zijn opgetekend.

De Kerstvloed in Bellingweer en Bedum

Iets ten noorden van Wetsinge woonde ds. Wybrandus van Elselo, predikant van de gecombineerde gemeente Bellingweer en Ranum. Begin februari 1718, zes weken na de rampzalige nacht van 24 op 25 december, schreef hij in het kerkboek dat hij eind 1717 vanwege de watervloed Ranum niet had kunnen bereiken om daar het Heilig Avondmaal te vieren. Of in zijn eigen woorden:

En konden het op het verloop des vierendeel jaers voor deese tijt tot Ranum niet celebreeen, alsoo op den 25 decemb. sijnde Kers morgen, tuschen 3 en 4 uijren door een geweldige storm wint uijt den Noordwesten, welke des daeghs te vooren uijt den zuidwesten alsoo geweldigh was geweest, alle dijken wel 3 a 4 ja 5 voeten hoogh het zeewater ooverstroomde, waerdoor de geheele Provincie jammerlijke wierde bedeckt met zoute wateren, en een zee geleek, een groot getal menschen en beesten verdroncken, en veele huijsen wegh spoelden, etc., alsoo dat voor den 6 feb. 1718, niet dan over ijs tot Ranum konde koomen prediken, als wanneer het zee water noch in't lant was.

Zes weken na de ramp lukte het hem wel om vanuit Bellingweer Ranum te bereiken, omdat de vorst intussen was ingevallen en het nog steeds overstroomde land één grote ijsvlakte was geworden! Zou de dominee de schaatsen hebben gepakt? Of misschien met een door paarden getrokken slede over het ijs naar Ranum zijn gegaan? Hij schrijft er helaas niets over.

In de Groningse Volksalmanak van 1918 citeert auteur G. Zijlma ter gelegenheid van de 200-jarige herdenking van de Kerstvloed een ander ooggetuigenverslag uit

Bellingeweer(-stermeeden):

“Aafke uit Bellingeweerstermeeden niet konde slapen door het gedruis der wind, stond op om het morgenwerk te verichten, doch geen licht konde ophouden gaat weder naar bed; een van haar kinderen zeide: “mem, het bollert zoo in onze schoorsteen, zal het zolte water ook inkomen”, waarop zij weder van 't bed afstapte; aanstonds vlogen de vonken in de schoorsteen omhoog wegens het overstroomen van 't water; daarop gaat zij weder op 't bedde en scheurde het middenschot voorts weg zeggende toen tegen haar drie kinderen “hier moeten wij alle sterven”, houdt malkanderen terdege vast en het duurde ook niet lang of de wandmuur brak door 't geweld der baren, dat zij genoodzaakt was om op 't dak te klimmen; en van 't dak op de zolder, daar ongedorschen haver op lag, scheurde zij daar een gat in met hope van een plank los te krijgen; maar 't was buiten haar magt, zoo dat haar drie kinderen daar gebleven zijn en naderhand in 't graf bij malkanderen te Bellingeweer begraven, doch zij geborgen niets aan hebbende als een hemt en borstrok en onderrok, en heeft daar zoo gezeten tot Zondag dicht aan den middag.”

Schilderij Stormvloed uit 1855 van Johannes Hilverdink (1813-1902)

Bovenstaande verslagen geven ons een schat aan informatie over hoe de situatie in de onmiddellijke nabijheid van Adorp, Sauwerd en Wetsinge geweest moet zijn: het zoute water bereikte een hoogte van 3-5 voet (1 tot 1.50 meter), de watervlakte was eindeloos, een zee gelijk, er waren (veel) doden (mens en dier) en veel verwoesting (weggeslagen huizen). Hoe gruwelijk de aanblik van het getroffen land moet zijn geweest, blijkt uit een later bericht uit Winsum waarin gemeld wordt dat zich bij de brug in het kanaal tussen Winsum en Obergum een dam van kadavers, lijken en aangespoeld huisraad had gevormd. Een dam die zo breed was, dat je er met paard en wagen overheen zou kunnen rijden! Behalve verslagen uit de gebieden iets ten noorden van

Adorp, Sauwerd en Wetsinge, hebben we ook een uitvoerig verslag uit de stad Groningen, iets ten zuiden van de genoemde dorpen. Dat verslag werd geschreven door commies provinciaal Thomas van Seeratt, die een eigenhandig geschreven Journaal naliet van meer dan 200 pagina's, beginnend in het jaar 1716, het jaar waarin hij benoemd werd. Op pagina 24 is hij toe aan de dramatische gebeurtenissen die later de Kerstvloed of Midwintervloed zouden gaan heten.

Terwijl in de nacht van 24 op 25 december de noordelijke kustgebieden vol stroomden met zout water, was er in de stad Groningen nog niets te merken van een overstroming. Maar Thomas van Seeratt was er niet gerust op en blijkens zijn Journaal stuurde hij een aantal mannen te paard de stad uit om poolshoogte te nemen in de Ommelanden. Tegen twee uur die middag kwam één van hen in grote haast – achtervolgd door een vloedgolf van een meter hoog – terugrijden en riep dat het water in aantocht was. Thomas van Seeratt beschrijft zijn eerste confrontatie met de overstroming als volgt:

Den 25de Sijnde Christdag des Voormiddags Een Vliegende Storm, ende wierde seer hoeg waeter, het welcke continueerde, Ick Sond expressens uit te Paerde omme te sien offhooren nae ongemakken, ende Tot een Uir de middaegs Zag men noch over al het Landt Droog, maar Tot Twee Uire kwam een van die Expressers te paerde aenrijden met groote haast, ende Riep het waeter kwam aen, ende Kort daarnae kwam het Soute Zee waeter aenloopen, wel 2 a 3 voet hoog, ende te Vier uiren Sagh men van de Stadts wallen niets als waeter, De Huisen ende Kercken daarin staande, Zijnde een Droevige gezichte.

Minder dramatisch, maar goed illustrerend hoe de situatie in deze gebieden na de rampzalige overstroming was, is een notitie die ds. Eggerus Tiddens uit Bedum heeft toegevoegd aan de vermelding van een doopplechtigheid. Hij schrijft:

2 jan. 1718. Een dochter gedoopt van Evert Claesen en Wilmtyn Sijbrants, genaemt Lammegijn. N.B. Deese bedieninge des doops is geschiedt boven op de pastoriebuininge [pastoriezolder] Omdat men nog in de Kerck, nog onder in de pastorie in eenig ruim wegens de overstrooming van het soute water dat exsessive [buitensporig] hoog gevlooyt was kende te zaemen vergaderen.

Een week na de ramp waren de benedenruimte van de pastorie en de kerk dus nog steeds onbruikbaar door het buitensporig hoge water. Dat klopt met de ooggetuigenverslagen uit de buurt van Winsum. Niet alleen een week na de ramp, maar nog veel langer bleven de Ommelanden eruit zien als één grote water-/ijsvlakte. En het zou nog erger worden toen in de nacht van 25

op 26 februari 1718 een nieuwe stormvloed de Omme-landen trof. Omdat de dijken nog niet gerepareerd waren, stroomde opnieuw zout water het kwetsbare gebied binnen. Ds. van Elselo vertelt erover in een volgende aantekening in het kerkboek van Bellingeweer en Ranum:

Als de tijt dan weder naderde om het H. Avontmael te Celebreren, hielden wij hetselve tot Ranum den 6 Martii het lant noch onderwater sijnde door een nieuwen invloet van zeewater, alsoo dat met een sloopje van Obergum tot Ranum moeste vaeren, en Celebreerden het selve tot Bellingeweer 14 dagen daerna nam. den 20 Martii

Er is geen reden om aan te nemen dat het in Adorp, Sauwerd of Wetsinge anders geweest zou zijn, maar het blijft natuurlijk gissen hoe de Eerste Kerstdag van 1717 in deze dorpen is geweest. Hebben Pieter Harkes en Jan Dercks Pothof de kerkklokken van Sauwerd en Wetsinge nog geluid toen het water in aantocht was? Waarschijnlijk wel, zoals ook in Adorp en Harssens de klokken geluid zullen hebben

Register van geleden Verlies in de Provincie van Stadt en Lande. Groningen, 1718

In het enige fictieve verhaal over De Kerstvloed in ons gebied, in dit geval Adorp, lezen we:
Het was in de kerstnacht van 1717 dat de jonge Berend

Raangs verdronk. Hij was die avond nog laat van huis gegaan om een ziek schaap te versjouwen in de Paddepoel. Door het geraas van de storm had hij de noodklok niet gehoord. Twaalf voet hoog was het water komen opzetten. Berend kon de wierde niet meer tijdig bereiken. Bij het eerste daglicht waren de Adorpers uitgevaren om hulp te bieden. De heerden in het vrije veld waren een makke prooi gebleken voor het ontketende zeewater. Overal dobberde huisraad en stro van de daken. De mensen hadden zich tijdig kunnen redden, maar bij Harssens waren alle beesten verdronken.

Uit: Zuiderstraat 5 van Ben Westerink

Ellende in Adorp, Sauwerd en Wetsinge

Hoe de mensen in Ubbega de periode vlak na de ramp zijn doorgekomen, is een kwestie van gissen. Documentatie is er niet, behalve achteraf, toen van alle getroffen kerspels werd aangegeven hoeveel slachtoffers er waren en hoe groot de schade was aan huizen en omgekomen vee (zie afb. Register). Vergeleken bij de meer noordelijk gelegen dorpen als Pieterburen (172 doden, 22 weggespoelde huizen en 642 stuks vee),

Pieterburen.	Twee-en-twintig Huysen, Hondert twee-en-seeventig Menschen, Tweehondert tien Hoornbeesten, Vijftig Paarden, I waalf Verkens, Driehonderd seeventig Schapen.
--------------	---

Uithuizermeeden (208 doden, 58 huizen en 3779 stuks vee) en Leens (182 mensen, 60 huizen en 504 stuks vee),

Uit Leens.	Seftig Huysen, Hondert twee-en-tagtentig Menschen, Driehondert twee-en-tagtentig Hoornbeesten, Hondert twee-en-twintig Paarden, Een Verkens.
------------	--

viel het in Wetsinge (3 doden, 2 huizen en 116 stuks vee), Sauwerd (1 huis en 100 stuks vee) en Adorp en Harssens (105 stuks vee) **relatief** nog mee.

Adorp en Harssens.	Agrien Hoornbeesten, Vier Paarden, Neegen Verkens, Ses-en-iclig Schapen.
Sauwert.	Een Huys, Agt-en-twintig Hoornbeesten, Vier Paarden, Viertien Verkens, Vier-en-vijftig Schapen.
Wetsinge.	Twee Huysen, Drie Menschen, Vier-en-veertig Hoornbeesten, Vier Paarden, Seeven Verkens, Een-en-iclig Schapen.

Maar ook in onze dorpen was de chaos en ellende onbeschrijflijk!

Het moeten catastrofale eerste dagen zijn geweest, toen hele gezinnen gevangen zaten op de steenkoude zolderverdieping van hun huis, bang, doodop, hongerig en tot op het bot verkleumd. Misschien had men in die eerste verschrikkelijke minuten nog tijd gehad om wat proviand en warme kleding naar boven te verplaatsen, zo niet dan was men aangewezen op een snelle redding om niet van kou, honger of uitputting alsnog om te komen. Maar van wie moest die hulp komen? Iedereen verkeerde in dezelfde omstandigheden en was op zichzelf aangewezen. Misschien dat de kerken, gelegen op het hoogste punt van de wierde, enige beschutting hebben kunnen bieden. We weten niet of ze (alle) droog gebleven zijn, maar zo ja, dan zal men de kerken zeker

gebruikt hebben om er gered vee in onder te brengen of mensen wier huizen het ergst beschadigd waren.

Ook bij latere overstromingen werden koeien in de kerk ondergebracht, zoals het schilderij van James de Rijk uit 1830 laat zien. Het schilderij hangt in de afgebeelde kerk (Zaandam)

Misschien ook hebben de bewoners van de borgen in Sauwerd, Wetsinge en Harssens de bovenverdieping en de daarboven gelegen zolders van hun uit dikke muren opgetrokken huizen tijdelijk aan de ontredderde bevolking ter beschikking gesteld. Als ze al op hun borg aanwezig waren tenminste, want hartje winter gaven de gegoede families meestal de voorkeur aan hun comfortabele huizen in de stad boven de tochtige landhuizen op het platteland. We mogen hopen dat in dat geval hun bedienden de deuren (ramen?) hebben geopend voor de slachtoffers die er het ergst aan toe waren, bejaarden, zieken of kleine kinderen. Hoe de slachtoffers vanaf hun zolders de wat veiliger plekken als kerk, toren of borg moesten zien te bereiken, is iets waar we ons maar moeilijk een voorstelling van kunnen maken.

De dag na de ramp vertrokken 's morgens vroeg veertig schepen vanuit de stad Groningen met brood, bier en water voor de slachtoffers.

Niet alle schippers kwamen met goede bedoelingen. Er zijn geruchten over plundering en roof uit de verlaten huizen. Misschien dat een enkel schip noodhulp geboden heeft aan de mensen uit Adorp, Sauwerd en Wetsinge, maar de meeste schepen zullen voorbij gevaren zijn op weg naar heviger getroffen gebieden. De weken die volgden op de ramp moeten moeilijk en onaangenaam geweest zijn. Toen het een paar dagen na de Kerstvloed begon te sneeuwen en streng te vriezen, werd het wel makkelijker om via het ijs het huis te verlaten. Veel mensen zullen toen hun steenkoude zolders verlaten hebben om in de stad Groningen on-

derdak te zoeken, waar burgers hun huis open stelden voor de ontheemde en ontredderde slachtoffers. Groningen zat de weken na de kerstvloed vol met vluchtelingen, "die alle daegen van de provincie wierden gespijsiget" (van Seeratt).

Tekening van een reddingsoperatie tijdens de Kerstvloed, gemaakt door tekenaar, illustrator en grafisch ontwerper Ies Spreekmeester (1914-2000)

Gevolgen van de Kerstvloed

Hoe liep het af? Aan herstel van de schade viel lange tijd niet te denken. Nadat de dooi was ingevallen, bleef het water nog wekenlang op het land staan. Twee maanden na de ramp kwam daar het nieuwe water bij toen het openliggende land (zonder dijken) opnieuw getroffen werd door een stormvloed. Volgens ooggetuigen zag het platteland van Groningen er tot ver in het voorjaar van 1718 troosteloos uit en trof men op veel plaatsen nog brak water aan. Overal lagen omgekomen dieren die men nog niet eerder had kunnen bergen. Honderden huizen waren weggespoeld en moesten opnieuw worden opgebouwd, duizenden huizen, waaronder die van Adorp, Sauwerd en Wetsinge waren zwaar beschadigd en vervuild door het stinkende water. De meeste mensen waren het grootste deel van hun bezittingen kwijtgeraakt en ook – wat erger was – hun broodwinning, omdat het vee de ramp niet had overleefd en het land onbruikbaar was geworden door het zoute water. Boeren en landarbeiders moesten noodgedwongen kwijschelding aanvragen van de land- en huishuren en velen zouden na de vloed voor lange tijd afhankelijk blijven van de diaconie. De ellende was compleet toen in de extreem hete zomer van 1718 de malariamug optimaal de kans kreeg zich te ontwikkelen in de brakke modderpoelen die na de Kerstvloed waren blijven staan. De zomer na de ramp veroorzaakte de "anderdaagse koorts", zoals men toen zei, veel meer slachtoffers dan gebruikelijk. Wie de

Kerstvloed had overleefd liep kans om een half jaar daarna alsnog te sterven aan malaria.

Kerstvloed 1717, een vergeten ramp?

Nee, deze gebeurtenis, die een hele samenleving ontworpende, zou zich zo diep in het geheugen van de Groningers nestelen, dat men zelfs na 300 jaar nog steeds de behoefte voelt de ramp te herdenken.

Bronnen:

- Gerhardus Outhof, *Verhaal van alle hooge waterfloeden (...) met eene breede beschrijvinge van den zwaaren Kerstvloedt van 1717*. Emden/Amsterdam 1720
- Tonko Ufkes, *De Kerstvloed van 1717: oorzaken en gevolgen van een natuurramp*. Groningen 1984
- J. Zijlma, *De kerstvloed van 1717*. In Groninger Volksalmanak, pag. 1-21, 1918
- A.E. Crous, *Opregt en nauwkeurig historis-verhaal van de verwonderenswaardige, droevige, schrikkelike en seer schaadelijke waters-vloed, voorgevallen in de provincie van Groningen en Ommelanden, op Kersdag den 25 december ao. 1717, etc..* Groningen 1719
- Gerrit Johan Friedrich Cramer von Baumgarten, *De kersvloed van 1717, in gesprekken ter herinnering van dien verschrikkelijken watersnood*. Groningen 1817
- Johannes Adrianus Mobachius, *Groningerlands zeer Hooge en Schrikkelike Watervloed, Ter Overstroming van een groote menigte van Menschen, enz. op Kers-tyd den 25 Decemb. 1717*. Groningen 1718
- Theodorus van Brussel, *Naauwkeurige beschryving der twee voornaamste waterfloeden van de XVIII eeuw, in 1717 en 1775*. Amsterdam, bij Gerrit Bom, boekverkoper in de Molsteeg, 1776
- Jacques Tersteeg, *De Kerstvloed van 1717 en dominee Wybrandus van Elselo van Bellingeweer en Ranum*. Wins hem 2007-1, 14-19
- Het *Journal* van Thomas van Seeratt, Groninger Archieven
- Doop, trouw en begraafboeken: <http://www.genver2.nl/gr/wetsingeensauwerd.htm>

Nawoord:

Al vrij snel na de Kerstvloed verschenen overal in de getroffen gebieden de eerste artikelen, pamfletten en boekwerken waarin de ramp beschreven werd. In Groningen gebeurde dat pas in 1719, toen bij uitgeverij Seerp Bandsma in de "Bruggestraat" een boekwerkje verscheen met daarin zoveel mogelijk gegevens, feiten en waarheidsgetrouwe anekdotes over de verschrikkelijke "Kers-Vloed" die de provincie Groningen getroffen had.

Op de omslag staat een houtsnede waarin het drama wordt afgebeeld.

De auteur noemt zichzelf A.E.C, wat staat voor Albert Ebbo Crous. Hij was Groninger van geboorte, maar verder is er niet veel over hem bekend. Crous begint zijn verhaal met een 16-regelig rijm ter illustratie van de houtsnede ("Plaat") aan de voorzijde, waarin mens, dier en huis in de golven te zien zijn, tegen een achtergrond van doorgebroken dijken:

*Hoe vreeslijk, de Waater-Magten
De Dijk van 't Land vol Gaaten bragten:
Hoe d' onbedwongen Zee-vloed suusde,
En door de Kolken heenen bruusde;
Hoe onbeschrijfelijk de Golven,
Gehiel verwoed, het Land bedolven;
Hoe grouwsaam 't Baargebons de huusen
Verbrak en dese meest vergruusen;
Hoe seer benaut selvs veele Lieden
Ook sogten 't Doodsgevaar t'ontlieden
Op Huusen, Daaken, Balken, Boomen,
Allom beknelt, met soute stroomen;
Soo kindren, Knegten, Mannen, Vrouwen.
't Was deerelijk om aan te schouwen!
Dit stelt, de Plaat, U klaar voor d'oogen.
Tot een geduurig Meededoogen.*

- Enkele anekdotes die door Crous beschreven worden in het bovenvermelde boekwerk, staan op de volgende pagina vermeld.

"Aanmerkenswaardige voorvallen" uit 1717

Te Saaxumhuizen was een Man, genaamd Heere Dreeuws, die, zyn huis ziende breeken, zich met zyne Vrouw en vier Kinderen op het dak begaf, en dreef met hetzelfde aan 't Watermolentje by Thesinge; op welk Molentje zy, meest naakt zynde, klommen en drie Etmaalen van honger en koude zaten te kleumen en te kermen; welk gekerm wel door eenen anderen noodlydenden Boer werdt gehoord maar die hen niet konde helpen; twee Kinderen, zwakker dan de anderen, de elende niet kunnende doorstaan, bleeven daar dood, maar de overigen wierden nog even van den dood gered.

Te Westerdykshorn gebeurde het, dat drie Broeders, welker Moeder en twee Kinderen verdronken, zich naar een Hooischelf buitens huis begaven, met oogmerk daar op te klimmen; doch zulks niet kunnende doen, bleeven zy tot den middel toe in 't water staan, om zich daar aan vast te houden. Des Zondags middags na den Vloed bezweek de een, en verdronk; de twee anderen hielden het uit, zonder eeten of drinken, tot 's Maandags avonds, wanneer zy gered en naar Groningen gebracht wierden; doch lagen langen tyd elendig eer zy hersteld waren.

"Afbeelding van de onnatuurlijk hoge Waterloed van Kerst 1717 en 25 februari 1718". Anonieme kopergravure uit "Jammer- und Noth-Calender" van Philomon Adelsheim, Neurenberg, 1719.

Te Kloosterbuuren begaf zich een Vader, in 't bloote hembd en slegts een broek aanhebbende, in een boom, gevolgd van zyne Dochter; de Vader eindelijk van koude verkleumd en niet langer in staat zynde zich vast te houden, viel uit den Boom of bleef met de kniebogt dood aan een tak van den boom hangen; maar de Dochter werdt gered. De Zoon hadt zich, ook in 't bloote hembd op 't dak van 't Huis begeeven, zyne Bruid hem volgende, gaf hem eenen van haare rokken, om zich te verwarmen en dus werden deeze twee Gelieven ook nog uit den nood gered; en ondervonden dus al vroeg hoe men elkander in den Echt tot hulp en troost kan strekken, en zoet en zuur van 't Huwelyk met wederzydsche Liefde moet smaaken.

By Winsum werd eene oude Vrouw ook wonderlik gered. Eene oude Weduwe, met naame Bouwke N. van zeventig jaaren, geraakte met haare drie Kinderen op het dak van haar ingestorte Huis, hiermede voortdryvende, ontmoette haar een Schip, waarin twee van haare Kinderen schielik overklommen; doch zy bleef met haaren eenen Zoon op 't dak voortdryven. Omtrent eenen Til komende, greep de Zoon deszelfs leuning aan en ging 'er op zitten; deezen Til driftig wordende, dreef hy met denzelven behouden tot Winsum. De oude Vrouw, nu niet wetende waar haare Kinderen waren, dreef met het huisdak wel drie uren ver, en zoude byna van koude verkleumd hebben; maar eenen Kat by zich hebbende, bragt die haar nog eenige warmte aan en eindelyk raakte zij Zaterdagmiddags te Zuidwolde nog behouden aan land, en kwam daarna nog weder by haare drie geredde Kinderen.

Thomas van Seeratt

door Hannes Companjen

Inleiding

Over de Kerstvloed van 1717 staat vast waar, waarom en wanneer deze plaats vond. Over het leven van Thomas van Seeratt, zo sterk verbonden met de Kerstvloed, is minder bekend. Wel staat zijn naam gegrift in de herinnering van menige Stad en Ommelander door de vijf jaren (1716-1721) waarin hij het ambt van comies provinciaal bekleedde. De Ommelander jonkers Evert Joost Lewe van Aduard en Egbert Rengers van Farmsum, die hem voordroegen voor dit ambt, moeten wel overtuigd zijn geweest van zijn capaciteiten. Naast hun functie van opperste schepper van respectievelijk het Aduarder zijlvest en van de Drie Delfzijlen, waren beide heren bewindhebber van de Kamer ter Stad en Lande (Groningen) van de West-Indische Compagnie (WIC), bij wie kapitein Thomas van Seeratt de laatste jaren van zijn varende leven in betrekking was.

Zilveren WIC penning uit Groningen (de Kamer Stad en Lande). In het midden het WIC- embleem en de wapens van de Bewindhebbers

Zweden en de Republiek der Nederlanden in de 17de eeuw

Hoe de in Zweden geboren Van Seeratt in Nederland terecht kwam, is niet helemaal duidelijk, maar er zijn wel aanknopingspunten. Zo was er in de 17de eeuw een Nederlandse kolonie in Zuid-Zweden, gegroepeerd rondom de vanuit Amsterdam geëmigreerde bankier, handelaar en industrieel Louis de Geer. Na het uitbreken van de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) vervelvoudigde deze zijn fortuin door de handel in wapens. Samen met de firma Trip richtte De Geer zich op het produceren van munitie, kanonnen en musketten, gebruikmakend van ter plekke aanwezig koper- en

ijzererts, waterkracht en houtgestookte smeltovens. Nadat de adellijke De Geer in 1641 ook in de Zweedse adelstand werd verheven, werd hij binnen enkele jaren grootgrondbezitter in het uitgesproken feodale Zweden.

Portret van Louis de Geer, door David Beck in 1649 gemaakt in opdracht van Koningin Christina van Zweden

In 1649 werd op initiatief van Louis de Geer de Zweedse Afrikacompanie opgericht, die in 1663 weer geliquideerd werd. Hierdoor verloren de Zweden hun handelsposten aan de Afrikaanse Goudkust en was hun handel op dit continent uitgespeeld. Dit alles speelde zich af vóór de geboorte van Thomas van Seeratt, maar banden tussen Zweden en de Nederlanden bleven duidelijk aanwezig.

Ook Thomas kwam uit een adellijk geslacht. Zijn vader was baron Hans Baltzar von Rappholt, een nazaat uit een oud Silezisch geslacht. Hij was één van de buitenlandse militairen die in de 17de eeuw als officier in Zweedse krijgsdienst trad. Zijn moeder was van Estlandse adel en luisterde naar de naam Christine von Liwe, een naam die ons sterk doet denken aan de Ommelander jonkersfamilie Lewe [zie inleiding]. Of er een familierelatie bestond, heb ik niet kunnen achterhalen.

Waarschijnlijk werd Thomas van Seeratt geboren in het Zuid-Zweedse dorp Hakarp, dicht bij Jönköping. Hier was zijn vader, zij het op kleinere schaal dan De Geer, grootgrondbezitter. De exacte geboortedatum van Thomas is ons niet bekend. Wel weten we dat hij 32 jaar oud was toen hij op 22 november 1708 in Amsterdam

in ondertrouw ging. Hij moet dus in 1676 geboren zijn.

Kapitein in dienst van de West-Indische Compagnie (WIC)

Van Seeratt's eerste aanstelling als schipper in dienst van de Kamer Amsterdam van de WIC was in 1707. Omdat in het Journaal van Van Seeratt vermeld staat dat hij voor zijn komst naar Groningen in 1716 "eenige ende twintig jaeren de see hadde bevaeren", moet hij tevoren ook al een tiental jaren hebben gevaren. In wiens dienst is niet bekend, maar kapitein in dienst van de WIC werd je niet zomaar. Daarvoor was jarenlange ervaring nodig, vaak onder moeilijke en bijzondere omstandigheden. De vaart op Afrika vroeg om gespecialiseerd personeel. Vanzelfsprekend was vakbekwaamheid op het gebied van navigatie en het lezen van zeekaarten vereist. Daarnaast waren doortastendheid en vastberadenheid essentieel, zo ook het verkennen van onbekende wateren en het leiding geven aan grote groepen zeelui. Militair inzicht en de bereidheid geweld te gebruiken mochten zeker niet ontbreken, evenals bekendheid met de West-Afrikaanse kust en de nodige zeilkunst om lorrendraaiers [smokkelschepen] te vervolgen. Deze voorwaarden maken het waarschijnlijk dat Van Seeratt vóór zijn indiensttreding bij de WIC al bekend was met de vaart op Afrika.

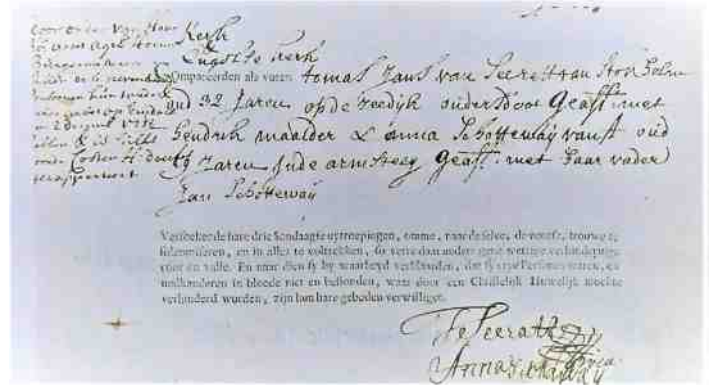
Zeeuwse "lorrendraaiers" (smokkelschepen, waarin slaven werden vervoerd). Schilderij van Cornelis Louw uit 1715

Bij zijn komst naar de Nederlanden vestigt hij zich in Amsterdam. Hij draagt dan al de naam Thomas van Seeratt (ook wel geschreven als Zeerat, Van Serat enz). Onbekend is wanneer hij zich zo ging noemen. In de 17de en de 18de eeuw woonden er veel immigranten in Amsterdam. Van de varenslieden kwam zelfs 76 % uit het buitenland, met name uit Scandinavië. Van Seeratt was dus geen uitzondering

Op het jacht 'Elmina' vertrok hij in maart 1707 vanaf Texel met bestemming fort Elmina aan de Goudkust (het huidige Ghana). Fort Elmina was de hoofdvesting van de WIC in Afrika. Ruim een jaar later voer hij terug naar de Republiek der Nederlanden. Nu als

schipper van de "Eva Maria", beladen met palmolie, olifantstanden en goud. In gezelschap van enkele oorlogsschepen en andere koopvaarders bereikte hij "de rivier van Londen" [Theems], waar hij volgens voorschrift diende te wachten op een konvooi uit Texel, dat hem huiswaarts zou begeleiden. Dit voorschrift negeerde hij. De wind was gunstig om Texel vlot te bereiken en zijn huwelijksdatum naderde. Ook later zou blijken dat Van Seeratt eigenzinnig was en niet gevoelig voor orders van bovenaf. De bewindvoerders van de Kamer Amsterdam van de WIC sloegen terug door hem niet onmiddellijk zijn gage uit te betalen.

Op 2 december 1708 trouwde Thomas van Seeratt, die dan op de Zeedijk woont, met de 19-jarige Anna Schottaway in de Engelse kerk aan het Begijnhof te Amsterdam. Hun huwelijk zou kinderloos blijven.

De ondertrouwakte van Thomas van Seeratt en Anna Schottaway. Stadsarchief Amsterdam (foto Gerta Boonstra)

Vijf maanden na zijn huwelijk vertrok Van Seeratt opnieuw met de "Eva Maria" vanaf Texel om pas in augustus 1710 terug te keren. Ook nu waren de heren Bewindhebbers slecht over hem te spreken, want ook dit keer had hij het begeleidende konvooi voortijdig verlaten. Als represaille werden alle gages en andere gelden verbeurd verklaard ten behoeve van de Compagnie. Pas op voorspraak van de Kamer Stad en Lande en enkele andere kleine Kamers van de WIC werden zijn gage, maand- en buitgelden uiteindelijk toch uitbetaald.

Gedurende zijn laatste reis voor de WIC (1715 – 1716) kreeg Van Seeratt het commando over "De Nieuwe Post", een slavenschip dat door de Kamer Stad en Lande was uitgerust. Hij voer naar het Loango-kustgebied (van het huidige Gabon tot Angola) waar hij 464 slaven inkocht voor de markt op Curaçao. Op de Angolese kust trof Van Seeratt het Zeeuwse smokkelschip "Vlissings Welvaren" aan met aan boord 331 slaven. Van Seeratt vroeg de Franse kapitein Marquis de Bouvette, die ook ter plekke aanwezig was met zijn schip "L' Heureux Retour", om assistentie bij het veroveren van de grote lorrendraaiër. Beide gezagvoer-

ders kwamen snel tot een akkoord, dat ze schriftelijk vastlegden. Bij deze inbeslagname gedroeg Van Seeratt zich diplomatiek en hield zich keurig aan de geldende administratieve regels.

In tegenstelling tot andere geconfisqueerde lorrendraaiers werd de "Vlissings Welvaren" niet te Elmina opgebracht maar in Curaçao, waar het werd omgedoopt in "Compagnies Welvaren". Bij aankomst in Curaçao konden van de 795 slaven er 753 worden verkocht. De overige Afrikanen waren te ziek, te zwak of inmiddels overleden. Deze inbeslagname leverde de WIC ruim 63.000 gulden op. Het werd de vetste buit tijdens het gehele tijdvak van de tweede West Indische Compagnie (1674-1791), waardoor Van Seeratt hoog aanzien verwierf.

Commissie Provinciaal

Vanaf de 17de eeuw had de provincie Groningen een ambtenaar in dienst belast met het toezicht op provinciale gebouwen en waterwerken. Op 1 oktober 1716 vroeg Ficko Veldtman, na 38 jaar trouwe dienst als commissie provinciaal, ontslag aan. Veldtman was in 1679 door de Stad voorgedragen. Nu kwamen de Ommelander heren aan bod om zijn opvolger aan te wijzen. De keus viel op de inmiddels befaamde zeeman en WIC-kapitein Thomas van Seeratt.

Tijdens zijn eerste maanden als commissie provinciaal kreeg Van Seeratt voornamelijk opdrachten om Provinciale bouwwerken te laten herstellen, waaronder de Academiekerk.

In zijn Journaal wordt vermeld dat begin december 1716 zeewater over de dijk ten noordwesten van Delfzijl stroomde en hij kreeg de opdracht deze dijk zo snel mogelijk te doen herstellen en met de betreffende dijkrechters te spreken over de schade aan particuliere dijken. Trots meldt Van Seeratt kort daarna dat hij een dijkgat in korte tijd en tegen geringe kosten had weten te repareren.

Bij het uitbrengen van dit verslag aan de Gedeputeerde Staten klaagde hij al over de erbarmelijke staat van de dijken in de rest van de provincie, met name vergeleken met Friesland.

De Gedeputeerden namen zijn klacht niet serieus en gelastten hem om eerst de Friese dijken maar eens te inspecteren. Gewapend met een introductiebrief van gedeputeerde Joost Lewe ondernam Van Seeratt een "reisje te paarde" langs de Friese dijken waarbij hem duidelijk bleek dat zowel de dijken als het dijkbestuur in Friesland beter functioneerden.

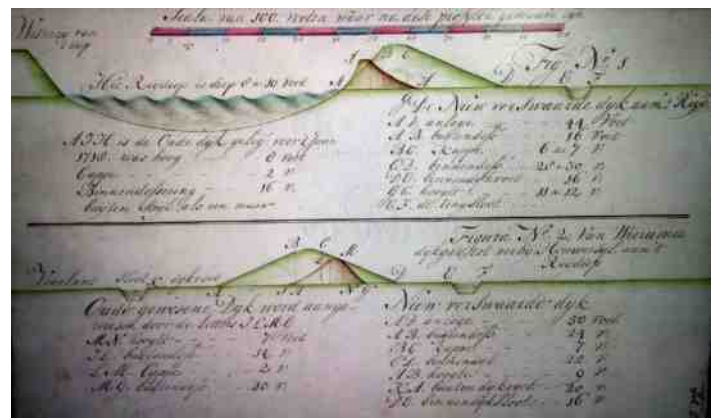
Zo was vanaf het allereerste begin al duidelijk dat Van Seeratt een deskundig waterbouwkundige was en goed kon organiseren.

Op de dag voor Kerst 1717 bevond Van Seeratt zich aan de Eems bij Reijde waar hij zag dat het water bij eb

buitengewoon laag was weggevloeid. Een plaatselijke heibaas van 80 jaar had het water nog nooit zo laag zien staan. Van Seeratt zag een vreemde, onheilspellende lucht, zoals hij wel in West-Indië had waargenomen als er een orkaan in aantocht was, maar nooit eerder in de Nederlanden. Zijn bange voorgevoelens werden bevestigd, op Eerste Kerstdag braken de dijken en ontstond een onvoorstelbaar rampspoedige stormvloed: de Kerstvloed.

Thomas van Seeratt wist als geen ander wat er nu gedaan moest worden. Nadat zijn eerste inspanningen gericht waren op het redden van zoveel mogelijk mensen, begon hij tien dagen na aanvang van de ramp zijn aandacht te verschuiven naar de toestand van de dijken. Op 4 januari 1718 begon hij de dijken of wat daarvan over was te inspecteren. Het overgrote deel van Groningen stond toen nog onder water, zodat Van Seeratt met het "stadtsjagt overal heenen [kon], als van Groningen nae Termunte zijl, langs de dijk nae Delfzijl ende den 5 januari wederom".

Begin februari inspecteerde hij de dijken in Hunsingo, waar evenals in Fivelingo en het Oldambt de schade enorm was. "Veele honderden rooden [roede = circa 40 m lang] dijck [waren] gants weg", hieronder de gehele dijk bij Kloosterburen. Een overzicht van zijn bevindingen, vergezeld van een rapport van de dijkrichters, overhandigde hij kort daarna aan het Provinciale bestuur. De eerste bestekken voor dijkherstel had Van Seeratt al in maart 1718 gereed.

Dijkprofiel "van Wierumer dijk tot verbij Houwerzijl aan 't Reijdiep" (fragment uit het Journaal van Van Seeratt)

Dat was snel, want overal stond nog brak water en het dode vee was nog lang niet overal begraven. Pogingen van Van Seeratt om de ingewikkelde overlegstructuur betreffende 'het dijkwezen' te wijzigen, door dit uitsluitend onder te brengen bij de Staten van Stad en Lande, konden niet worden verwezenlijkt. De tijd was daar kennelijk nog niet rijp voor. De vele "commissiën", waarmee de Staten van Stad en Lande aangaande "het

dijkwezen" dienden te overleggen, lieten zich niet zomaar buitenspel zetten. Met name zorgden de tegengestelde belangen van de Stad en van de Ommelanden aanvankelijk voor een patstelling.

Pas na bemiddeling van de Staten van Friesland kwam in mei 1718 een Conventie tot stand waarin regelingen voor dijkherstel waren opgenomen. Besloten werd dat pachters van provinciaal land, geholpen door het leger, de op hun land gelegen dijken moesten herstellen. De op gang komende uitbestedingen kostten de commies provinciaal *"onnoemelijk arbeit ende hooftbreeken want moeste zoo veel menschen ja over 4000 man alle weeken haar kostgeldt betaalen...."*

Ondertussen bleef de provinciale kas vrijwel leeg. De hulpkarspelen, waaronder Adorp en Wierum, hadden nog steeds geen geld afgedragen en veel geruïneerde landeigenaren konden hun verpondingen (grondbelasting) niet meer opbrengen.

Tekenend voor het doortastende en kordate optreden van Van Seeratt is een fragment uit zijn Journaal over de aanbesteding van een dijkvak bij Kloosterburen op 27 augustus 1718. Van Seeratt had bepaald dat er 70 gulden betaald zou worden voor elke 40 meter nieuwe dijk, waarop een vreemdeling, een *"gerafineerd schurck"*, durfde te zeggen dat niemand het werk zou aannemen voor zo'n gering bedrag. Daarop pakte Van Seeratt een stok met haken af van een arbeider, waarmee hij *"deesen grootspreker zoo wel tuszen hoeft en schouder raakte, dat hij te gronde viel....."*

Na het verjagen van de belhamels werd het werk alleen nog gegund aan *"onse inlanders en de Vriezen"*.

De opstand te Aduard

In een akte van augustus 1718 was bepaald dat de inwoners van het Westerkwartier een afkoopsom van 22.000 gulden moesten opbrengen. Het werk aan de dijken zou dan door anderen worden gedaan. Er werden plakaten aangeplakt en van de preekstoel werd afgekondigd dat, indien de inwoners van het Westerkwartier verzet zouden plegen of niet zouden betalen, er arrestaties zouden volgen. Maar ondanks het dreigement kwam er nauwelijks geld binnen. Integendeel! Op 4 oktober 1718 trok een aangroeiende menigte Westerkwartierders richting Aduard, waar ze *"de borgh van den heer van Aduwert wilden schenden"*. Hun woede richtte zich op borgheer Evert Joost Lewe, die zij verantwoordelijk achtten voor het geldbedrag dat ze moesten betalen. De Gedeputeerden, rekening houdend met een oproer, stuurden een goed bewapende militia naar Aduard en verzochten tegelijkertijd Friesland om versterking. Vlak bij de borg ontstonden enkele gevechten waarbij boeren en soldaten flink op elkaar inhakten.

Achterkant van de Borg te Aduard, waar Joost Lewe woonde

Daarbij vielen doden en gewonden. Pieter Jacobs, een opstandeling uit Wierum, wilde Lewe met een bootshaak te lijf gaan waarop de Heer van Aduard de militia verzocht deze kerel aan te vatten of overhoop te schieten. Hierop volgde geen schot, maar wel sloeg een officier Jacobs met de kolf van zijn snaphaan [geweer] tegen de vlakte. De militia ontwapende de opstandelingen, dreef ze uiteen en arresteerde een aantal radraaiers, waaronder Pieter Jacobs. Pas zes dagen later gaven Stad en Lande toestemming de lijken, die al een weerzinwekkende geur verspreidden, weg te halen en te begraven.

Hiermee was het verzet gebroken en kwam er weer geld binnen in de provinciale kas.

Storm in 1718

Een zware najaarsstorm veroorzaakte op 13 oktober 1718 veel schade aan de nieuwe dijken bij Kloosterburen. Met name de door de militia aangelegde dijken braken door. De hele dag was Van Seeratt in de voorhoede aanwezig. Hij zette zich in om zoveel mogelijk panden dijk te behouden. Die nacht beleefde hij een hachelijk avontuur. In het pikkedonker werd hij met paard en al meegesleurd door het zeewater. Zwemmend, struikelend en uitgeput lukte het hem uren later ten noordoosten van Kloosterburen weer vaste grond onder de voeten te krijgen.

Uiteindelijk waren de weggeslagen dijken in 1721 door veel zwaardere en betere dijken vervangen. Ook de 'noordelijke buitenlanden der provincie', voorheen slechts beschermd door een kadijk, waren nu degelijk ingedijkt. Het totale dijkherstel onder voortdurend toezicht van commies provinciaal Thomas van Seeratt was afgerond.

In hetzelfde jaar vereerde het Aduarder zijlvest Thomas

van Seeratt met een zilveren lampetkan en schotel waarin het wapen van het Aduarder zijlvest en dat van Joost Lewe was gegraveerd.

Een vergelijkbare zilveren lampetkan en schotel (1707) uit het Groninger Museum. Foto Gerta Boonstra

Later schonk Van Seeratt deze lampetkan aan zijn eveneens in Zweden geboren neef Jurriaan Lindenberg, die net zoals hij oud-kapitein was in dienst van de WIC en evenals hij rijk geworden met de slavenhandel. Lindenberg was in 1736 in Groningen komen wonen met zijn gezin en zijn 6-jarige pleegzoon Arij de Graaff (1730 -1788), ons beter bekend als de latere borgheer van Nieuw Onsta te Wetsinge.

Eveneens in 1721 volgde Van Seeratt's aanstelling tot rentmeester der Provincie. Dit ambt stond in nog hoger aanzien dan dat van commies provinciaal. Ook tijdens zijn rentmeesterschap ontplooidde hij een meer dan gewone werkkraft, al waren zijn bezigheden minder spectaculair dan zijn optreden als commies provinciaal. Landmeter Hindrik Warner Folckers, vanaf 1718 door Van Seeratt - nog in zijn functie van commies provinciaal - aangesteld als jonge opzichter over de arbeiders die aan de dijken werkten, was evenals Van Seeratt een noeste, energieke en secure werker. Hij promoveerde in 1721 aan de universiteit van Franeker in de landmeetkunde en vestingbouwkunde. In opdracht van rentmeester Van Seeratt hield hij zich bezig met het opmeten en karteren van de Provinciëlanden. Tot kort voor zijn dood gaf Van Seeratt opdrachten aan Folckers' opvolger Hendricus Teijsinga. De kaarten van Folckers en Teijsinga hebben naast een grote historische waarde als pre-kadastrale atlas ook een kunsthistorische waarde, door de wijze waarop de kaartmakers, en vooral Teijsinga, de kaarten hebben getekend en verfraaid. Deze kaarten zijn in 1996 door Meindert Schroor verzameld in "De Atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736)".

Het Journaal van Thomas van Seeratt

Waar Van Seeratt bij zijn vestiging in Groningen

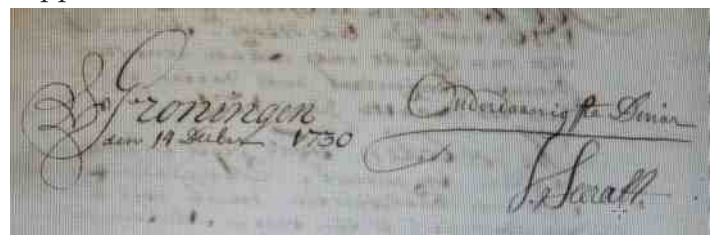
woonde, is onbekend. Wel weten we dat hij in 1719 de veenborg "Overwater" te Hoogezand kocht. Hij verkocht deze buitenplaats in 1724 aan William Butler, oud directeur-generaal te Elmina.

In 1722 kocht Van Seeratt het Calmershuis, het statige herenhuis aan de Oude Boteringestraat dat nu in gebruik is bij de Open Universiteit. Hij kocht dit pand van Onno Tamminga van Alberda, borgheer en bewindvoerder van de Kamer Stad en Lande van de WIC.

Het Calmershuis in de Oude Boteringestraat, waar Van Seeratt woonde van 1722-1736

In dit huis schreef Thomas van Seeratt zijn beroemde *Journael betreffende de dijken over de jaren 1716 – 1721*. Hij voltooide het in 1730. Het Journaal is ongetwijfeld tot stand gekomen door het samenvoegen van eigen ervaringen en aantekeningen met gegevens uit talrijke rapporten en officiële stukken.

Ondertekening van het Journaal door Thomas van Seeratt

Een viertal exemplaren, gebonden in een leren band, werd aangeboden aan de Stadhouder, de Staten der Ommelanden, Evert Joost Lewe van Aduard en Egbert

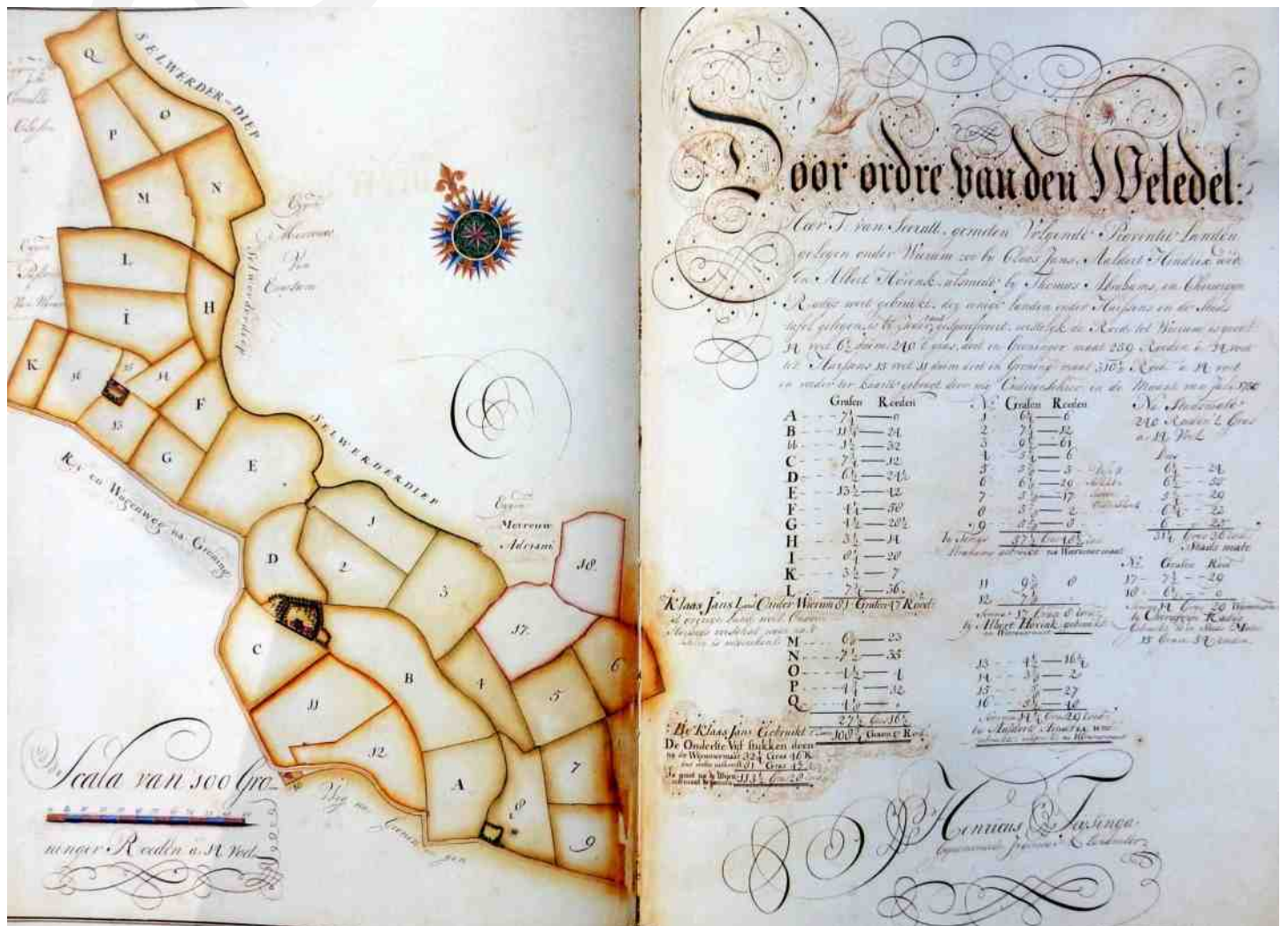
Rengers van Farmsum. Het handschrift is van de landmeter Hendricus Teijsinga, die het door Thomas van Seeratt gesproken woord vastlegde. De ondertekening is van de hand van Thomas van Seeratt, die zichzelf als volgt beschrijft in zijn Journaal: "... als een oprecht dienaar, ende op zijn seemants trant...." Zo geeft dit unieke historische document naast het verhaal van de Kerstvloed en het versterken van de dijken ook een impressie van de krachtige persoonlijkheid van oud-kapitein Thomas van Seeratt,

Bronnen:

- L.J. Noordhoff, *Thomas van Seeratt: Zijn levensloop en zijn betekenis voor de provincie Groningen*, Groningse Volksalmanak voor het jaar 1961
- Margriet Fokken & Barbara Henkes, *Sporen van het*

slavernijverleden in Groningen, Uitgeverij Passage, Groningen, 2016

- Ad Knotter en Jan Luiten van Zanden, *Immigratie en arbeidsmarkt te Amsterdam in de 17e eeuw*, Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 13 (1987)
- Ruud Paesie, *Lorrendrayen op Africa*, De Bataafsche Leeuw, 2008
- Henk den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, Walburg Pers, 1997
- *Journael van de commies-provinciaal Thomas van Seeratt, 1730*; G.A. 5.
- Tonko Ufkes, *De Kerstvloed van 1717* (doctoraalscriptie RUG, 1984)
- Meindert Schroor, *De Atlas der Provinciellanden van Groningen*, 1996, REGIO-Project Uitgevers

Kaart van Selwerd en Wierum, 1730. Henricus Teijsinga vervaardigde deze kaart in opdracht van Thomas van Seeratt. Ontleend aan "De Atlas der Provinciellanden van Groningen (1722-1736)" van Meindert Schroor

Algemeen Handelsblad, 20-3-1919

Men schrijft ons:

Zooals 't vorige jaar werd gemeld zal waarschijnlijk binnenkort een oppervlakte van ongeveer 200 H.A. kweldergrond, liggende ten oosten van den Westpolder in de Groningsche gemeente Kloosterburen, worden ingepolderd en thans worden van verschillende zijden pogingen gedaan om den nieuw in te dijken polder te noemen naar Thomas van Seerat, een man, die zich op waterbouwkundig gebied, speciaal ten aanzien van noordelijk Groningen, zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Thomas van Seerat toch, die van geboorte een Zweed was en zich na een veeljarig zeemansleven in Groningen vestigde, waar hij in openbaren dienst als commies-provinciaal werkzaam was, heeft na den beruchten Kerstvloed van 1717, waarbij vele menschen en veel runderen en paarden om 't leven kwamen, plannen ontworpen voor een geheel systeem van bedijking. Vóór het optreden van dien Kerstvloed lagen er tusschen de zee en het land alleen maar zomerdijken, die niet bestand waren tegen de kracht van zware stormvloed, zoodat de bevolking steeds aan groote gevaren blootgesteld zou zijn gebleven, wanneer men daarna bij het oude systeem was gebleven. Van Seerat echter maakte ontwerpen en berekeningen voor een hoogen en zwaren provincialen omringdijk en wel werd hij in 't begin van vele zijden en op velerlei wijze tegengewerkt, maar niettemin wist hij zijn zin door te drijven, tot zegen van het gewest, dat hem een tweede vaderland was geworden. De bewoners van dat gewest echter bleven lange tijd blind voor de verdiensten van den man, die hen verlostte van de steeds voortdurende bedreiging der zee, omdat ze te veel aandacht schonken aan de hooge kosten, waarmee de uitvoering van zijn plannen gepaard ging. Doch thans, ruim twee eeuwen na het optreden van den Kerstvloed, zal men, door zijn naam te verbinden aan een waterbouwkundig werk van beteekenis, aan zijn nagedachtenis de hulde brengen, waarop ze zeker ten volle aanspraak heeft.

Het Vrije Volk, 24-12-1954

Daar zijn de vreselijke verhalen van Roelf Harms van Nieuwkerk, die vele dorpen 'voorbijdreef op zijn losgeslagen zolder, van Abel, Jacobs en Derk Pieters Voerman, van Beerent Claasen en Isebrand Pieters, van Cornelis Derks en Pieter Dreuws. En daar waren de verhalen van de reddingen die tot tranen toe bewogen, omdat zij getuigen van grote liefde.

Van de jongeman, bijvoorbeeld, „niet meer aanhebbende als alleen 't bloote Hemd", die op het dak van zijn huis was geklommen en die zijn verloofde mee op het dak had gesleept. En „de Liefde van de Bruud verwekte in haar een hertelik Meedelyden tot haar Bruudigam," die zij zo naakt en sidderend van de kou zag. En zij deed zichzelf één harer vele rokken uit, en gaf die „haar Bruudigam, vreesende, dat hij van Syn natuurlyke Warmte (daarby sy geen klein Interesse had) ten eenenmale sou worden beroovd ..".

Nieuwsblad van het Noorden, 20-7-1967

Hier rust het oudste dorp van Groningen. Op de plaats waar eens het, naar men zegt, oudste dorp van de provincie Groningen heeft gelegen, staan nu alleen nog maar grassprietten en struiken. Alleen een boerderij met de naam Vliedorp in de buurt van Ulrum herinnert eraan dat daar eens een gelijknamig dorp moet hebben gelegen. Vlak bij die boerderij vindt men na enig speuren een heuveltje waarop, diep in het gras verscholen, nog een paar verweerde grafzerken liggen. „Geboren te Vliedorp" melden de stenen, maar Vliedorp bestaat al lang niet meer.

Op die heuvel met de grafstenen moet eens de kerk van Vliedorp hebben gestaan. Deze is bij de grote Kerstvloed van 1717 in elkaar gestort, maar het dorp bleef daarna nog bestaan. De aardrijkskundige A. J. van der Aa, die in het midden van de vorige eeuw door heel Nederland trok, vermeldt Vliedorp in zijn boek van 1857 als een „schoon en algemeen welvarend dorp".

Leeuwarder Courant, 10-5-1991

Uit "*Sinds de Reductie van Stad en Lande van Groningen*", van Willem Duinkerken

Bacchus

Dergelijke beschrijvingen zijn illustratief voor wat er in een dorp speelde. Zo las Duinkerken in de notities van een predikant uit Westernieland dat „het zeewater dwars door de kerk stroomde"; de geschriften zijn opgetekend in 1717 vlak na de zogenoemde Kerstvloed. Ergens anders vond Duinkerken het verhaal over een dominee die "te veel aan Bacchus offerde". De man moest verschijnen voor de classis en werd vervolgens ontslagen „omdat hij daar stond als een bezopen mensch die de waardiche post van enen christenmensen zich onwaardig betoonde".

Bron: Delpher

Tips

Het Reitdiep

Het Visserijmuseum in Zoutkamp brengt tot 1 november a.s. een ode aan het Reitdiep en het Reitdiepgebied, een bijzondere expositie over de levensader tussen Groningen (en Ubbega) en Zoutkamp. De expositie vertelt over de ontwikkeling van het Reitdiep door de eeuwen heen, als handelsroute en als object voor kunstenaars. Ze doet dat aan de hand van een grote maquette, foto's, diverse voorwerpen, films en schilderijen.

Voor deze expositie werkt het Visserijmuseum samen met De Verhalen van Groningen en het Groninger Museum. Ook de grote kunstwerken in en aan het

Reitdiep worden belicht, zoals het sluisencomplex van Aduarderzijl, de Wetsingersluis en Electra. Bijzonder is ook dat een aantal schilderijen van Ploeg-schilders worden getoond. Leden van de Groninger schilderskring De Ploeg waren vaak aan het Reitdiep en in het Reitdiepgebied te vinden, aangetrokken door het prachtige licht en de heldere kleuren. Maar ook door de karakteristieke elementen van de streek, zoals wierden, waterlopen en dijken.

Bron: Dagblad van het Noorden, 3 april 2017 en www.visserijmuseum.com. Foto: Jan van der Veen

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl
Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com
Bé Kuipers, Noorderweg 13, 9771BP Sauwerd, be.kuipers@gmail.com
Ben Westerink, Zuiderstraat 5, 9774PL Adorp, b.h.c.westerink@rug.nl

Contactadressen Historische Kring

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris)
Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774 PL Adorp, kwerrod@gmail.com
(penningmeester/ ledenadministratie)
website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt € 15,- per jaar (meer mag natuurlijk altijd) en kan alleen door automatische incasso worden voldaan.

De prijs bij losse verkoop (nummer van 12 pagina's) is € 2,50 per stuk.

Diepgang wordt geprint bij de Opmaakfabriek te Groningen.

ISSN: 2468-841X

Overname uit deze uitgave is toegestaan met bronvermelding.